

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVII Nisan / April 2023 Sayı / No. 2

**DEĞİŞEN YÖNLERİYLE SUI GENERIS BİR ÖRNEK OLARAK
İNGİLİZ ANAYASAL SİSTEMİ
VE YAZISIZ ANAYASANIN GELECEĞİ**

THE SUI GENERIS NATURE OF THE BRITISH CONSTITUTIONAL
SYSTEM IN CHANGING ASPECTS AND THE FUTURE OF THE
UNWRITTEN CONSTITUTION

Sezen KAMA IŞIK*

*“The Constitution of the United Kingdom exists
in hearts and minds and habits as much as it does in law.”
“Birleşik Krallık Anayasası, hukukta olduğu kadar
kalplerde, zihinlerde ve alışkanlıklarda mevcuttur.”*

Jack Straw

Birleşik Krallık Adaletten Sorumlu Devlet Bakanı- 2008

ÖZET

[-10.34246/ahbvuhfd.1206335](https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1206335)

İngiliz anayasal sistemi, anayasa hukuku teorisinde her daim önemli örneklerden biri olagelmektedir. Söz konusu sistemi geneli itibarıyla anlamak gayreti de bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bunun için öncelikle sistemin kendine özgü yanlarından olan yazısız anayasayı anlamak başlangıç noktasıdır. Bu anayasa, mevzuat, önemli içtihatlar, anayasal teamüller ve birçok konvansiyondan oluşmakta ve özünde kısmen yazılı ancak tamamen kodifiye edilmemiş bir teamül düzenini barındırmaktadır. Dolayısıyla sistemin anayasal kaynaklarını ortaya koymak da bu anlamak gayretinin

* **Dr. Öğr. Üyesi**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı / İSTANBUL, **e-posta:** sezenkama@hotmail.com, **ORCID:** 0000-0001-9654-9118 **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1206335

* **İntihal / Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

aşamalarındandır. İlaveten aynı gaye ile, sistemin yazılı ayağını da oluşturan ve tarihsel düzlemde karşımıza çıkan temel anayasal metinler de incelenmektedir. Çalışmada bu kendine özgü sistemin üzerine inşa edildiği parlamento egemenliği ve hukukun üstünlüğü ilkeleri de İngiliz anayasa hukukundaki özgün anlamları ile ortaya konulmaktadır. İşte bu çerçevede çalışmada yaşayan bir enstrüman olan organik anayasa, 21. yüzyılın İngiltere'ye getirdiği siyasi ve toplumsal nedenlerle geçirmekte olduğu dönüşümü birlikte ele alınacak ve zamanla çok ırklı ve çok kültürlü bir şekle evrilen İngiltere'de AB'ye üye olma, yetki devirleri, AB'den ayrılma gibi pek çok köklü olay neticesinde süregelen bir yazılı anayasaya eğilimin mevcudiyeti tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Anayasal Sistemi, Yazısız Anayasa, Anayasal Teamül, Parlamento Egemenliği, Parlamentonun Üstünlüğü, Hukukun Üstünlüğü

ABSTRACT

The British constitutional system has long been regarded as a model for constitutional law theory. The effort to comprehend the system in question serves as the foundation for this research. Understanding the unwritten constitution, which is one of the most unique aspects of the system, is the starting point for this. This constitution includes legislation, significant jurisprudence, constitutional customs, and numerous conventions, as well as a customary order that is partially written but not fully codified. As a result, one stage of this understanding effort is revealing the system's constitutional resources. Furthermore, the basic constitutional texts that comprise the written leg of the system and that we encounter in the historical plane must be examined. The principles of "Parliamentary Sovereignty" and "Rule of Law" that underpin this one-of-a-kind system should be revealed in their original meanings in English constitutional law. For this reason and in this context, the organic constitution, which is a living instrument, will be discussed in conjunction with the transformation that England is undergoing as a result of the political and social reasons brought about by the twenty-first century. Furthermore, as a result of many rooted events such as EU membership, delegation of powers, and leaving the EU, the existence of an ongoing tendency towards a written constitution in the UK, which has evolved into a multi-ethnic and multicultural form over time, will be discussed.

Keywords: British Constitutional System, Unwritten Constitution, Constitutional Custom, Parliamentary Sovereignty, Supremacy of Parliament, Rule of Law.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout the world, states have preferred to codify the relationships between fundamental rights and liberties and the state's main organs in a written text, or more specifically in written constitutions. Although rare in the world of written constitutions, some states have preferred to apply these rules customarily and enforce unwritten constitutions. The United Kingdom (UK), Israel, and New Zealand are a few examples.

In the doctrine of constitutional law, the British Constitution is the prime example of an unwritten constitution. As to British constitutional system, the constitution is an unwritten one that has evolved organically over time in response to political, economic, and social changes from Magna Carta to the present. The foundation of this study is the effort to understand the system with its transformations in the twenty-first century, as well as the necessity of transitioning from an unwritten constitution to a written one. Understanding the system's unwritten constitution, which is one of its distinguishing features, is the starting point.

The British Constitution is essentially a set of rules that govern the citizen-state relationship, the political system, and the formation of public authority. However, as Parau points out, the British constitutional system is "ambiguous" as a result of such sophisticated conjuncture. The system makes no clear distinction between what is "constitutional" and "unconstitutional" in this context. To comprehend the constitutional rule in practice, it is necessary to examine the key documents in the historical process. This multi-document system is also referred to as "British Constitutions" by Blackstone.

The system is also founded on some basic principles. The meanings of the principles of parliamentary sovereignty and the rule of law in the British constitutional order are crucial in this context. Parliamentary sovereignty, in particular, plays an important role in the transformation of the British constitutional system. Like Bogdanor, some argue that the system's lack of a written constitution is explained by the existence of the principle of parliamentary sovereignty. The fact that the UK, unlike many democracies with written constitutions, has not gone through any constituent power processes such as founding a new government, transition to a new regime, or post-colonial re-establishment also contributes to the country's continued existence in an unwritten order.

The rise of constitutionalist movements in the eighteenth century had the primary goal of limiting the monarch's power. The goal of the nineteenth century was to increase participation and establish a more democratic and representative system. The specific issue of the British constitutional system in the twentieth and twenty-first centuries is the limitation of the principle of parliamentary sovereignty, which can be considered the system's most fundamental principle. Furthermore, the UK was able to overcome difficult issues such as two world wars and the disintegration of the empire in the twentieth century, even succeeding in renewing the meaning of the Crown in the minds of the people, and thus it adapted to the new conditions. Constitutional reforms, particularly those implemented since 1997, can be viewed as a fresh start that necessitates a written constitution. In this context, the Constitutional Reform Act of 2005 specifically stated that one of the main goals is to reform the constitution. The legal system was thus harmonized with a regional order in the twentieth century, particularly under the umbrella of the European Union (EU). The United Kingdom's withdrawal from this regional system, as well as the delegation of powers by the UK to

its own countries, have had an impact on the constitutional system in the twenty-first century. As a result of the political and social changes brought about by the twenty-first century in the UK, the living constitution mentioned in this framework is still evolving. Specifically, reformers began to speak out with respect to the importance of a written constitution following the Scottish independence referendum in 2014 and the Brexit referendum in 2016.

A fundamental question of constitutional law will determine the fate of the UK's constitutional system in the near future: Should a new and written constitution be created? Although a written constitution would eliminate the unwritten and sui generis system, supporters argue that it would bring rulers and citizens closer together by making British democracy more accessible and understandable to all. In a nutshell, strengthening the system in terms of legal certainty, accessibility, and intelligibility is expected to have a positive impact on the UK's democratic understanding, which has gradually shifted away from its centrality as a result of the Brexit process. Because the constitution is a text of social consensus, it is obvious that this should occur in the presence of an established consensus. Everyone, not just lawyers and parliamentarians, should be included in the preparation of a written constitution as part of this system change.

GİRİŞ

Karşılaştırmalı anayasa hukukunda Birleşik Krallık¹ *sui generis* bir özellik taşımaktadır. Bilindiği üzere İngiliz Anayasası, anayasa hukuku doktrininde yumuşak anayasa türünün kült örneğidir. Bugünkü Birleşik Krallık'ın temel anayasal metni de İngiltere Kralı John (Yurtsuz John) tarafından 1215'te yayınlanan Magna Carta'dır. İşte bu sistemde anayasa, katı bir metne bağlı olmayan, Magna Carta'dan günümüze siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlere yanıt olarak zaman içinde organik olarak gelişen yumuşak bir anayasa olarak görülebilir.

Yazısız ve kendine özgü bir anayasası olan bu sistemin anayasa hukukuna yansımaları ve Kara Avrupası anayasal anlayışından farkları keskindir. İşte bu sebeple en temelde İngiliz anayasal sistemini anlamak yazısız anayasayı anlamakla başlamalıdır. Mevzuat, önemli içtihatlar, anayasal teamüller ve birçok konvansiyondan oluşan bu yazısız anayasa, özünde kısmen yazılı ancak tamamen kodifiye edilmemiş bir teamül düzenini barındırmaktadır.

¹ Çalışmada Birleşik Krallık, Britanya ve İngiltere kavramları bağlamına göre muadil olarak kullanılabilir. Detaylı anlatım için bkz. Anthony W. Bradley, Keith D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, 14th edn., Pearson Longman, 2007, s. 35.

Bu sebeple sistemdeki anayasal kaynakları bilmek İngiliz anayasal sistemini anlamının ikinci aşamasıdır. Sistemin yazılı ayağını oluşturan üçüncü basamak ise tarihsel düzlemde karşımıza çıkan belli başlı anayasal metinlerdir.

Sistemin dayandığı bazı temel prensipler de söz konusudur. Bu bağlamda parlamento egemenliği ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin İngiliz anayasal düzenindeki anlamları oldukça önem taşımaktadır. Anayasa hukuku doktrininde kendine özgü koşullarda doğup gelişen İngiliz yazısız anayasasında, herhangi bir yasa ile gerçekleştirilecek anayasa değişiklikleri de sistemin temelinde yer alan parlamento egemenliği ile doğrudan ilgilidir.

Anayasa hukukuna önemli katkıları olan ve tarihin erken süreçlerinden beri anayasacılık hareketlerinin bir biçimde merkezi olan ve fakat yazılı bir anayasası bulunmayan İngiltere², yukarıda genel hatlarıyla ele alınan sebeplerin etkisiyle, ortaya yaşayan bir anayasa çıkardığı için İngiliz anayasal sistemi tarihsel düzlemde her zaman dünyanın geri kalanından önemli ölçüde farklılaşmıştır. Bu sistemde yazılı bir anayasanın bulunmamasını parlamento egemenliği ilkesinin varlığıyla açıklayan görüşler mevcuttur³. İngiltere'nin yazılı anayasa bulunan pek çok demokrasiden farklı olarak herhangi bir yeni başlangıç, yeni bir rejime geçiş, kolonileşme sonrası yeniden kurulum gibi kurucu iktidar süreçlerinden geçmemiş olması da yazısız/ teamüli bir düzende devam edişine katkı sunmaktadır⁴.

Ancak özellikle 1997 yılından günümüze gerçekleşen anayasal reformların yazılı bir anayasayı gerektiren yeni bir başlangıç olarak değerlendirilmesi gerektiği de doktrinde savunulmaktadır⁵. Bu çerçevede anılan organik anayasa, 21. yüzyılın İngiltere'ye getirdiği siyasi ve toplumsal nedenlerle dönüşmeye devam etmektedir. Giderek çok ırklı ve çok kültürlü bir şekle evrilen İngiltere'de, AB'ye üye olma, yetki devirleri, AB'den ayrılma gibi pek çok köklü olay neticesinde yazılı anayasaya doğru bir yönelim de baş göstermektedir. Bu döngüde hem merkezîyetçilikten uzaklaşmakta hem de "Britanyalılık" gibi bir anayasal birleşim noktası oluşturulmaya çalışılmaktadır. İlâveten bu şekilde sisteme özgünlüğü veren bahis konusu tüm esasların da toplandığı yol gösterici yazılı bir metin ihtiyacından söz edilmektedir.

² Mark Ryan/Steve Foster, *Unlocking Constitutional and Administrative Law*, Routledge, 2014, s. 15.

³ Vernon Bogdanor, *The New British Constitution*, Hart Publishing, 2009, s. 215.

⁴ Bogdanor, s. 215.

⁵ Bogdanor, s. 215.

I. İNGİLİZ YAZISIZ ANAYASASININ ÖZELLİKLERİ

Dünyanın genelinde devletler temel hak ve özgürlükler ile devletin temel organları arasındaki ilişkileri biçimsel olarak yazılı bir metinde, daha açık bir deyişle yazılı anayasalarda bir araya getirmeyi tercih etmişlerdir⁶. Böylece ilgili hukuk sisteminde anayasa en üstün hukuk normu olmakta ve diğer tüm normlar anayasanın altında sıralanmaktadır⁷. Öte yandan yazılı anayasaların dünyasında⁸ nadiren de olsa bazı devletler bahis konusu bu kuralları teamülen uygulamayı ve bu sebeple de yazısız anayasaları⁹ esas almayı tercih etmiştir. Bu bakımdan İngiltere, İsrail¹⁰ ve Yeni Zelanda yazısız anayasa denildiğinde

⁶ Bertil Emrah Oder, *Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004, s. 41.

⁷ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım- Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar*, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 107; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. I, 2. Bası, Ekin Yayınevi, 2020, s. 121; Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri- Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 41- 42; Hasan Tunç, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, 2. Bası, Gazi Kitabevi, 2019, s. 20- 21; Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, 16. Bası, Turhan Kitabevi, 2008, s. 10; Şeref İba, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, 2. Bası, Turhan Kitabevi, 2008, s. 11; Colin Turpin, Adam Tomkins, *British Government and the Constitution*, Cambridge University Press, 2007, s. 3.

⁸ “Dünya bir yazılı anayasalar dünyasıdır.” Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, AÜSBF Yayınları, 1974, s. 81; Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2016, s. 159.

⁹ Yazısız anayasa için öğretilerde çok daha isabetle “gelenek ağırlıklı anayasa”, “gelenek baskın anayasa”, “geleneksel anayasa”, teamüli anayasa” ifadeleri de kullanılmaktadır. Çalışmada yazısız anayasa ifadesinin tercih edilmesinin sebebi, anlamı daha çarpıcı bir biçimde vermesi ile kavramın yabancı literatürdeki karşılığının da bu yönlü tercihidir (*written- codified/ unwritten constitution, constitution écrite/ non- écrite*). Bu çerçevede güncel eserler için örnek kabilinden bkz. Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım- Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar*, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 127; İbrahim Özden Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 16. Bası, Legal Yayıncılık, 2021, s. 12; Ayhan Döner, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, Doğu Ciltevi Yayınevi, 2022, s.17; Hasan Tunç, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, 2. Bası, Gazi Kitabevi, 2019, s. 5; Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri- Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 40; Kemal Gözler, *Genel Teori*, s. 122; Süheyl Batum, Didem Yılmaz, Serkan Köybaşı, *Anayasa Hukuku- Temel Kavramlar ve Genel Esaslar*, On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 297; Namık Kemal Öztürk, *Anayasa Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayınevi, 2021, s. 31- 32. Bu çerçevede doktrinde yazısız anayasacılığın esası olarak belirtilen İngiliz yaklaşımı, “siyasete dayalı anayasacılık” olarak da ifade edilmektedir. Osman Korkut Kanadoğlu, Ahmet Mert Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 2. Bası, On İki Levha Yayıncılık, 2021, s. 24;

¹⁰ İsrail her ne kadar yazısız anayasaya sahip ülkelerden biri olarak sıklıkla anayasa hukukuna ilişkin kitaplarda kendine yer bulsa da esasen şekli anlamda yazılı bir anayasa bulunmamaktadır demek daha yerindedir. Çünkü Harrari kararı gereğince 1958’den beri farklı zamanlarda yürürlüğe konulmuş ve Knesset tarafından çıkarılmış, yasama, yürütme ve yargı organlarının işleyişi, ülkenin toprakları, başkentiinsan onuru ve hürriyeti gibi konuları düzenleyen 11 tane Temel Kanun bulunmaktadır. Döner, s. 19; Martin Edelman, “The New

örnek verilebilir¹¹. Özellikle İngiltere, teamüli olan bu yazısız anayasanın en karakteristik örneğidir denebilir. İşte bu örnek, ülkenin tarihsel gelişim şartlarında kendini göstermektedir.

İngiliz Anayasası ifadesi doktrinde temelde vatandaşla devlet arası ilişkilerin, siyasi sistemin, kamusal otoritenin oluşumunun düzenlendiği bir kurallar bütünü olarak adlandırılmaktadır. Bu minvalde İngiliz Anayasası’nı tanımlamak gayesiyle Turpin ve Tomkins; “*Devletin organizasyonunu, yetkilerini, işleyişini ve kişiler ile kamu otoriteleri arasındaki ilişkileri tanımlayan, düzenleyen veya nitelendiren kurallar, sözleşmeler ve uygulamalar bütünü*” ifadesini ortaya koysa da bu tanımın “yaşayan anayasa”¹² olarak adlandırılabilir sisteme ilişkin bazı önemli özellikleri içermemesi sebebiyle eksik kaldığını belirtmektedirler¹³. Dolayısıyla ilk tespit, kuralların tek ve resmi bir metinde yer almadığı olmaktadır. Parau, belki de bu sebeple, İngiliz anayasal sistemine ilişkin en karakteristik özellik olarak “belirsizlik” ifadesini kullanmaktadır. Bu bağlamda sistemde anayasal olanla olmayan arasında net bir ayırım mevcut değildir. Uygulamada anayasal olan kuralı anlayabilmek için tarihsel süreçteki belli başlı belgelere bakmak gerekmektedir. Blackstone da bu çoklu belgelere dayanan sisteme ilişkin olarak “İngiliz Anayasaları” ifadesini kullanmaktadır¹⁴.

Yazısız anayasa temelde mevzuat, önemli içtihatlar, anayasal teamüller¹⁵

Israeli Constitution”, *Middle Eastern Studies*, 36/2, 2000, s. 1.

¹¹ Frederick Fernand Ridley, “Defining Constitutional Law in Britain”, *Anglo-American Law Review*, 20(2) 1991, s. 101.

¹² Ridley, s. 102.

¹³ Turpin& Tomkins, s. 3-4.

¹⁴ William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, A Strahan, 1809, aktaran: Cristina E. Parau,, “Core Principles of the Traditional British Constitutions”, <https://www.politics.ox.ac.uk/materials/Core_Principles_of_the_British_Constitutions.pdf>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022, s. 1.

¹⁵ Bilindiği üzere yazısız, daha doğru bir ifade ile teamüli anayasa ile anayasal teamüller farklılık arz eder. Anayasal teamül, anayasal örf ve adeti karşılayan ve iki temel unsurla tanımlanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların ilki objektif unsur, ikincisi ise manevi- sübjektif unsurdur. Maddi unsur, uzunca bir süredir devam eden ve tekrarlanan davranışlar ve uygulamalardır. Manevi unsur ise uzun bir süredir devamlı tekrar eden uygulamanın hukuki nitelikte olduğuna ilişkin kanaattir. Anayasa hukuku teorisinde teamüllerin hukuki değeri konusu oldukça tartışmalıdır. Birleşik Krallık gibi yazısız anayasa sisteminde teamülün hukuki değeri tanınmaktadır. İngiliz anayasa hukukunun kaynakları arasında yer alan konvansiyonlar teamüli niteliktedir. Konvansiyon kuralları anayasal teamülün maddi ve manevi unsurlarını içermektedir. Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, 25. Bası, Beta, 2021, s. 81; Gözler, Genel Teori, s. 231- 234; Döner, s. 19.

ve birçok sözleşmeden oluşmaktadır¹⁶. Dolayısıyla yazısız anayasa dediğimizde tüm bu metinlerin ve teamüllerin birleştiği bir kavram karşımıza çıkmaktadır¹⁷. İşte bu sebeple en kısa şekilde ifade edecek olursak, pozitif hukuki düzenlemeler harici devletin temel teşkilatına dair ilkelerin yekunu yazısız anayasadır¹⁸. Bu konuda en klasik örnek, Parlamento ile Taç arasındaki ilişkinin yazılı olmayan ve fakat bağlayıcı olan kurallarca yürütülmesidir. Bu konuda İngiliz Anayasası için sıklıkla “kısmen yazılı ve tamamen kodifiye edilmemiş (partly written and wholly uncodified)” ifadesi kullanılmaktadır¹⁹. Dolayısıyla İngiliz Anayasası için tedvin edilmemiş anayasa demek, karşıladığı anlamı daha net ortaya koyacaktır²⁰. Bu sebeple İngiliz anayasal sisteminin temel kaynaklarını²¹ genel itibarıyla ortaya koymak gayreti, kısmen yazılı ancak tamamen kodifiye edilmemiş anayasayı anlayabilmek için önemli bir adımdır.

II. İNGİLİZ ANAYASA HUKUKUNUN KAYNAKLARI

İngiliz anayasal düzeninin temelinde konvansiyonlar, mevzu hukuk, ortak hukuk/ örf- adet ve içtihat hukuku ve yetkin bilimsel eserler bulunmaktadır²². Brexit neticesinde AB’den kopuş süreci öncesinde AB hukuku da bu kaynaklar arasında yer almaktaydı. Ancak ilgili hukuk sisteminin kaynakları kesin bir kategorizasyonu karşılamamakta, daha ziyade anayasayı oluşturan unsurların geniş bir biçimde değerlendirilmesi anlamına gelmektedir²³.

¹⁶ Anayurt, s. 128.

¹⁷ Ridley, s. 101.

¹⁸ Anayurt, s. 127- 128; Gözler, *Genel Teori*, s. 122; Eren, s. 39; Öztürk, s. 31.

¹⁹ Jim McConalogue, *The British Constitution Resettled- Parliamentary Sovereignty Before and After Brexit*, Palgrave Macmillan, 2020, s. 1.

²⁰ Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu- Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi*, AÜSBF Yayınları, 1974, s. 89.

²¹ İngiltere’nin yazısız (teamüli) anayasasını oluşturan anayasal metinlerin toplamı Blaustein ve Flanz tarafından 300’den fazla olarak belirtilmekte; ancak 74 tanesi son 20 yılda yapılan bu düzenlemelerin 120 tanesinin artık uygulanmaz olduğu dile getirilmektedir. Albert Blaustein, Gisbert Flanz, (eds.), *Constitutions of the Countries of the World*, Oceana Publications, 1992; Peter Wallington & Robert G. Lee, *Blackstone’s Statutes of Public Law and Human Rights*, Oxford, 2006; aktaran Turpin and Tomkins, s. 5.

²² Yahya Berkol Gülgeç, *Normlar Hiyerarşisi*, On İki Levha Yayınları, 2018, s. 403- 404.

²³ Hilaire Barnett, *Constitutional and Administrative Law*, 5th edn., Cavendish Publishing, 2004, s. 17.

A. Konvansiyonlar (*Conventions*)

İngiliz anayasal sisteminin kaynaklarından ilki, “konvansiyonlar (*conventions*)”dır. Bu metinler, en kısa haliyle, siyasi gelenekleri içeren anayasal teamüllerdir. Bu konvansiyonlar belirli bir konuda anayasal organların uzun bir süredir düzenli şekilde tekrarlanan uygulamalarıdır. Bu uygulamalar konusunda devletin organları ve kamuoyunda fikir birliği vardır²⁴. Yazısız anayasanın temel kaynaklarından olan konvansiyonlar, devletin geçmişten bugüne var olan kurumları arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Böylece hükümetin işleyişi için oldukça önemli ancak yazılı bir şekle bağlı olmayan anayasal kurallar sistemin önemli unsurlarındandır. Güncel bir tanıma göre konvansiyon; “*Anayasa ve devletin kurumları arasındaki ilişkilerin ve yetkinin kullanımının düzenlendiği ancak hukuki bağlayıcılığı olmayan temel siyasi ilkelerdir.*”²⁵ Bu noktada önemle belirtilmelidir ki konvansiyonlar yazılı ya da yazısız olabilmektedirler. Yazılı ya da yazısız olmaları konvansiyonların geçerliliğini etkilemeye de doğaldır ki açıklık bakımından yazılı olanlar daha net bir görünüm ortaya koymaktadır²⁶.

İngiliz anayasal sistemindeki bu konvansiyonlar arasında özellikle bazıları öne çıkmaktadır. Anayasal teamülün kült bir örneği olarak Taç/ Monark, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası tarafından kabul edilmiş bir kanun tasarısı üzerindeki yetkisine değinmek, sistemi anlayabilmek adına önem taşımaktadır. Buna göre öncelikle belirtilmelidir ki Taç, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası ile birlikte Parlamento’nun üç ana unsurundan biri olarak kabul edilmektedir. Taç’ın Parlamento’nun iki kanadı tarafından kabul edilmiş bir kanun tasarısını kabul etmeme konusunda mutlak ve yargısal olarak tartışılmaz bir gücü mevcuttur. Ancak yazısız anayasal sistemin kaynağı olan konvansiyon Taç’a bu gücün tersini emreder. Bu çerçevede bir kanun tasarısının Taç tarafından en son reddi, 1708 yılında Kraliçe Anne tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla uygulamada Parlamento’nun her iki kanadının usule uygun olarak kabul ettiği bir kanun tasarısının Taç tarafından otomatik olarak onaylanması esas kabul edilmektedir²⁷. Bir diğer konvansiyon

²⁴ Gözler, Genel Teori, s. 234. Bu sebeple konvansiyon ifadesi yerine doğrudan yüzyıllar öncesinden gelen siyasi uygulamalar ifadesinin de kullanıldığı görülmektedir. Öztürk, s. 32.

²⁵ Lord Wilson, “The Robustness of the Convention in a time of Modernisation and Change”, *Public Law*, 2004, s. 408- 409.

²⁶ Turpin and Tomkins, s. 160.

²⁷ Yann Allard- Tremblay, “Proceduralism, Judicial Review and the Refusal to Royal Assent”, *Oxford Journal of Legal Studies*, 33 (2) 2013, s. 380; Anne Twomey, “Constitutional

örneği olarak başbakanın atanması da gösterilebilir. Buna göre başbakanın göreve gelişi, çoğunluk partisinin lideri ya da partilerin gerçekleştirdiği koalisyon başkanının Avam Kamarası'nın güvenini kazanarak atanması ile gerçekleşmektedir²⁸. Anayasa hukukunun önemli kaynaklarından olan konvansiyonlara bir başka örnek de bakanların Parlamento'da sandalyeye sahip olmaları şartıdır. Özellikle başbakan ve maliye bakanı söz konusu olduğunda Avam Kamarası'nın mensubu olmaları gerekmektedir²⁹.

B. Mevzu Hukuk (Statute Law)

İngiliz anayasa hukukunun diğer bir kaynağı da “Mevzu Hukuk (Statute Law)” olarak adlandırılan ve Parlamento tarafından yapılan kanunlardır. Bir kanun tasarısı hem Avam Kamarası hem Lordlar Kamarası tarafından onaylandıktan sonra Taç'ın huzuruna gider ve onayı ile yürürlük kazanır (royal assent)³⁰.

Mevzu hukuk olarak Türkçeleştirilebilecek Statute Law, parlamento egemenliği ilkesi sebebiyle İngiliz anayasa hukukunun en temel kaynağı olarak kabul edilebilir. Bugüne dek önem arz eden bazı mevzu hukuk metinlerine bakacak olursak; söz gelimi 1998 tarihli İnsan Hakları Kanunu (Human Rights Act) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni iç hukuka taşımakta³¹ iken 2011 tarihli Sabit Süreli Parlamento Kanunu (Fixed-Term Parliaments Act)³²

monarchy and royal assent for government bills”, *Sydney Law School Opinion*, 31.01.2019, <<https://www.sydney.edu.au/news-opinion/news/2019/01/31/constitutional-monarchy-and-royal-assent-for-government-bills.html>>, Erişim Tarihi 11 Ağustos 2022.

²⁸ Barnett, s. 276.

2010 yılında herhangi bir parti çoğunluğu elde edememiş fakat Kraliçe Elizabeth, en çok sandalyeye sahip partinin liderini başbakan olarak atamıştır. ‘The Monarch and Parliament’, <<http://www.parliament.uk/education/about/ur-parliament/mps-lords-monarch/the-monarch-and-parliament/>>, Erişim Tarihi 5 Ağustos 2022.

²⁹ Sezen Kama, ‘Parlamente Hükümet Sistemi Olarak Westminster Modeli Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme’, *MÜHF-HAD*, 22(2) 2016, s. 190.

³⁰ Twomey, s. 1. Bu çerçevede bir önceki başlıkta bir konvansiyonun aksi uygulaması olarak en son 1708 yılında Kraliçe Anne tarafından bir kanun tasarısının reddi örneğini burada da anmak gerekmektedir.

³¹ Human Rights Act 1998, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>, Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2022.

³² Burada başlangıçta bir anayasa geleneği olarak ortaya çıkmış ve devamında 2011 tarihinde Fixed-Term Parliament Act'ta yer alarak mevzu hukukun alanına giren “güvensizlik oyu” müessesesini dile getirilmelidir. (Parlamente sistemde parlamentonun hükümete güvensizlik oyu verdiği ve neticesinde başbakanın devlet başkanına istifasını sunduğu ve yeni bir hükümetin kuruluş sürecinin başladığı güvensizlik oyu.) Anayurt, s. 132.

Westminster Parlamentosu seçimlerinin beş yılda bir yapılmasını hüküm altına almaktadır³³. Öte yandan 1991 tarihli Tehlikeli Köpekler Kanunu (Dangerous Dogs Act) örneğinde görüleceği üzere sistemde her kanun, maddi anlamda bir anayasa hükmü teşkil etmez³⁴. Bu durum yazılı bir anayasanın olmadığı sistemde hangi kuralın anayasal olarak kabul edileceği konusunda belirsizlik doğurabilecektir.

C. İctihat Hukuku (Common Law/ “Judge made law”)

İngiliz anayasa hukukunun üçüncü kaynağı ise icthah hukuku (Common Law)³⁵ denilen ve büyük ölçüde yargıç kararlarından oluşan (Judge made law) bir yapıdır. Yargıçların gelenek, örf- adet ve emsal kararlara bakarak oluşturduğu bu yapıda toplum ve zaman değiştiğinde kararlar da değişmektedir³⁶.

Common law kuralları belli bir metinde yeknasak değildir. İngiltere’de

³³ Fixed-term Parliaments Act 2011, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/14/contents>, Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2022.

³⁴ Anayasa hukuku doktrinindeki anayasanın anlamını ortaya koymak için ayrımlarından biri maddi anayasa (geniş anlamda anayasa)- şekli anayasadır (dar anlamda anayasa). Maddi anayasa, kamu otoritelerinin kuruluş, işleyiş, organlar arasındaki ilişkiler, bireylerin hak ve özgürlüklerine ilişkin olan ve kendileri dışındaki kurallardan hukuken olmasa bile sosyolojik açıdan üstünlüğü bulunan yazılı ve yazılı olmayan tüm kuralları karşılamaktadır. Bu çerçevede normların konusu esas alınır. Şekli anayasa ise devletin kuruluş ve işleyiş kurallarının, birey hak ve özgürlüklerinin anayasa denilen yazılı metinde/ metinlerde (İstisnai örnek: Çekya'nın anayasası iki temel metinden oluşmaktadır.) bir araya getirilmiş olmasıdır. Burada ise normların adlandırılması önem taşımaktadır. Gözübüyük, s. 82; Gözler, Genel Teori, s. 118; Anayurt, s. 116- 120; Oder, s. 40- 41; Döner, s. 13- 15; R. Cengiz Derdiman, *Anayasa Hukuku*, 2. Bası, Alfa Akademi, 2011, s. 43. Birleşik Krallık bakımından parlamento egemenliği ilkesinden kaynaklı olarak kanunların üzerinde ve onlardan daha zor değiştirilebilen kurallar olmadığı için şekli anlamda bir anayasa yoktur. Ancak devletin temel kurallarını, organlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yazılı ve yazısız kurallar mevcuttur. Serkan Yolcu, *İngiltere’de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler*, Seçkin Yayınevi, 2011, s. 23-25

³⁵ “Common law” ifadesinin karşıladığı iki anlamı mevcuttur. Yukarıda bahis konusu edilen ve büyük oranda İngiliz tarihinde yargıç kararlarına ve bu kararların da temelinde geleneklere dayanan sistemdir (Dar anlamı). Öte yandan geniş anlamıyla, İngiltere'nin yanında Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Malezya gibi ülkelerin de kabul ettiği ve Kara Avrupası'nda oldukça farklı Anglo- Sakson hukuk sistemidir. Gary Slapper, David Kelly, *English Law*, Routledge- Cavendish, 2009, s. 11- 12; Estefania M. Queiroz Barboza and Katya Kozicki, “Common Law and Civil Law: Convergences Beyond a Written Constitution”, *Revista Mexicana de Derecho Constitucional*, 40 (1) 2019, s. 47, 50; Erdoğan Keskin, “İngiliz Anayasa Hukukunda Parlamente Üstünlüğü İlkesi, Sınırları ve Brexit”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 2021, s. 64, dn. 79.

³⁶ Ridley, s. 101; Gözler, Genel Teori, s. 125; Slapper, Kelly, s. 11- 12; Barboza, Kozicki, s. 47, 50.

yüksek mahkemelerde görev yapan kıdemli hakimler kanunun olmadığı ya da belirsiz olan bir alanda hukuki durumu netleştirmek için alt derece mahkemelerine ve ilerleyen dönemde yapılacak kanunlara emsal oluştururlar. Kısa bir ifade ile başlıca, İngiliz mahkemelerinin uyguladığı kurallar (içtihat) biçiminde Türkçeleştirilebilecek *common law* kaynağına ilişkin bir tespit olarak belirtilmelidir ki, kişi özgürlüğü, ifade özgürlüğü, dernek özgürlüğü gibi birçok temel hak ve özgürlük yargıç kararıyla ortaya konulmuştur³⁷. Başbakanı atamak ve bakanları seçmek, Taç'ın kanunlara onay (*royal assent*) vermesi, savaş ilanı, uluslararası anlaşmaların müzakeresi gibi “Kraliyet Ayrıcalıkları (*royal prerogatives*)” denilen ve kraliyetin hükümet adına kullandığı yetkileri belirten kurum ve parlamento egemenliği örnek olarak verilebilir³⁸. Her ne kadar kaynaklar kademelenmesinde mevzu hukuktan daha az önemde olsa da bu örneklerin bir kısmı yargıç yapımı (*judge made law*) ile oluşturulmuş ve devamında mevzu hukukun konusunu oluşturmuştur³⁹. Parlamento egemenliği ilkesi ile ilgili olan bu durum 2005 yılındaki Anayasal Reform Kanunu (*Constitutional Reform Act*) ile İngiliz sisteminde yargı kuvvetinin etkisi artmış olsa da genel kanı hala mevzu hukukun üstünlüğü yönündedir. Fakat *common law* kanunlardaki boşlukları doldurması bakımından oldukça önemlidir⁴⁰. Ancak yukarıda belirtildiği üzere sistemin temeli olarak adlandırılabilir mevzu hukuk kaynağı olan bir kanun, parlamento egemenliği ilkesi nedeniyle emsallere dayanan içtihat hukuku kaynağını iptal edebilir⁴¹.

D. Yetkin Bilimsel Eserler (*Authoritative Works*)

İngiliz anayasa hukukunun diğer bir temel kaynağı da alanda otorite kabul edilen uzmanlar tarafından yazılan “Yetkin Bilimsel Eserler (*Authoritative Works*)”dir⁴². Bunun temelinde yatan en önemli sebep, yazısız ve maddi

³⁷ S. A. de Smith & Rodney Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, Penguin Books, 1989, s. 24, aktaran: Gözler, Genel Teori, s. 125.

³⁸ Turpin and Tomkins, s. 354; Institute for Public Policy Research, “The Constitution of the United Kingdom”, *IPPR Report*, 1991, s. 3; David Torrance, “How is a Prime Minister Appointed?”, *Insight*, House of Commons Library, 20 Ekim 2022, <<https://commonslibrary.parliament.uk/how-is-a-prime-minister-appointed/>>, Erişim Tarihi 12 Ocak 2023.

³⁹ The Constitution Society, “The UK Constitution”, *The Constitution Explained*, <<https://consoc.org.uk/the-constitution-explained/the-uk-constitution/>>, Erişim Tarihi 12.01.2023.

⁴⁰ Özgür Beyazıt, “Interpretation and Lawmaking by the Courts in English Common Law System”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0/6, 2015, s. 83.

⁴¹ Roscoe Pound, “Common Law and Legislation”, *Harvard Law Review*, 21(6) 1908, s. 384; Slapper and Kelly, s. 11- 12.

⁴² Barnett, s. 40; Parau, ‘Core Principles’, s. 1.

anayasaya sahip sistemin aydınlatılması ihtiyacıdır. Sistemi anlamlandırırken uzmanların yorumları da önemli ve etkili olabilir. Hatta yaygın kanaate göre kabul edilmiş yetkin bilimsel eserlerden söz gelimi, William Blackstone’un 1766-68 yılları arasında yazdığı “İngiltere Kanunları Üzerine Yorumlar (Commentaries on the Laws of England)” isimli eseri, Erskine May’in 1844 yılında yayımladığı “Parlamento Hukuku, Ayrıcalıkları, İşlemleri ve Kullanımı Üzerine Bir İnceleme (*A treatise on the law, privileges, proceedings and usage of Parliament*)” adlı eseri; Walter Bagehot’un 1867’de yayımladığı “İngiliz Anayasası (*The English Constitution*)” isimli eseri; Albert Venn Dicey’nin 1885’te yayımladığı “Anayasa Hukuku Çalışmasına Giriş (*An introduction to the Study of the Law of the Constitution*)” isimli eseri⁴³ düşünüldüğünde sistemin algıları üzerinde öyle etkili olabilirler ki bugün dahi hala Birleşik Krallık anayasa hukukuna ilişkin yapılacak bir çalışmada onlara başvurulmadan yapılacak anlam arayışı eksik kalabilir. Parlamenter egemenlik anlayışı, Dicey’nin bu konudaki görüşleri olmaksızın anlaşılabilir bir teori değildir. Bagehot ise anayasal monarşinin tanımı ve yürütümüne ilişkin görüşleri ile bu konuda önde gelen bilim insanı/ yorumculardan (*commentar*) biridir. Bu kaynaklar her ne kadar bağlayıcı olmasa da⁴⁴, günümüze yaklaştıkça anılan eserler dışında çığır açıcı yetkin bilimsel eserlerin mevcudiyetinden pek söz edilmese de yukarıda değinilen yetkin bilimsel eserlerin İngiliz anayasa hukukunun kaynakları arasında kabulü devam etmektedir⁴⁵.

E. Avrupa Birliği Hukuku ve Anlaşmaları (*European Union Law and Treaties*)

Birleşik Krallık’ta düalist hukuk düzeni mevcuttur. Devlet egemenliğini üstün tutan bu anlayışa göre ulusal hukuk devlet içinde yaşayan kişiler arasındaki ilişkilere vakfedilmişken, uluslararası hukuktaki düzenlemeler eşit egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenler. Bu sebeple bir hukuk düzeninde kabul edilen bir normun diğerinde doğrudan uygulanabilmesi mümkün değildir. Bundan kaynaklı olarak İngiltere’de 1998 yılında kabul edilen İnsan Hakları Kanunu (*Human Rights Act*)’nda olduğu gibi, uluslararası anlaşmalar doğrudan iç hukukun bir parçası değildir ve bir kanun ile iç hukuka

⁴³ Parau, ‘Core Principles’, s. 1.

⁴⁴ Barnett, s. 40.

⁴⁵ The Constitution Society, “The UK Constitution”, *The Constitution Explained*, <<https://consoc.org.uk/the-constitution-explained/the-uk-constitution/>>, Erişim Tarihi 12.01.2023.

aktarılmalıdır⁴⁶. Dolayısıyla İngiltere'nin AB üyeliği ve bu kapsamdaki anlaşmaları da bu çerçevede değerlendirilerek iç hukukta düzenlemeler yapılması gereği doğmuştur.

Söz konusu bilgiler ışığında belirtmelidir ki 1972 tarihli Avrupa Toplulukları Kanunu (*European Communities Act*) neticesinde AB anlaşmaları ulusal mevzuatın etkisiyle İngiliz anayasal sistemi üzerinde önemli etkiye bulunmuştur. Bu yasa AB hukukunun iç hukuktaki etkisini bölüm 2(1)'de açıklamaktadır⁴⁷. Bu madde ile genel olarak uygulamada AB hukukunun doğrudan etkisi ve üstünlüğü kabul edilmiş olmaktadır. 2011 tarihli Avrupa Birliği Kanunu (*European Union Act*) da AB hukukunun iç hukuktaki etkisini bölüm 18'de ortaya koymakta ve doğrudan uygulanabilir ve doğrudan etkili bir AB hukukundan bahsetmektedir⁴⁸. Bahis konusu düzenlemeler ışığında ise görülmektedir ki AB hukuku ve anlaşmaları da bir dönem İngiliz anayasal sisteminin kaynakları arasında yer almıştır.

Ancak 23 Haziran 2016 tarihinde gerçekleşen *Brexit* referandumu neticesinde Birleşik Krallık, %51.9 oranında AB'den ayrılma yönünde bir karar vermiştir. Böylelikle Birleşik Krallık Hükümeti, 29 Mart 2017'de İngiltere'nin AB'den çekilmesi amacıyla 2009 tarihli Avrupa Birliği Anlaşması'nın 50. maddesini yürürlüğe koymuş⁴⁹ ve İngiltere'nin AB'den

⁴⁶ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Yetkin, 2010, s. 19; Anayurt, s. 212. Genel kabul böyle olmakla birlikte bazı istisnai durumlarda mahkemeler uluslararası anlaşmaları iç hukuka geçmeden dikkate alabilmektedir.

Steve Peers, "Jurisdiction upon and after the UK's Withdrawal: The Perspective from the UK Constitutional Order", *European Parliament Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Briefing*, <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/596831/IPOL_BRI\(2018\)596831_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/596831/IPOL_BRI(2018)596831_EN.pdf)>, Erişim Tarihi 14.01.2023, s. 1.

⁴⁷ "All such rights, powers, liabilities, obligations and restrictions from time to time created or arising by or under the Treaties, and all such remedies and procedures from time to time provided for by or under the Treaties, as in accordance with the Treaties are without further enactment to be given legal effect or used in the United Kingdom shall be recognised and available in law, and be enforced, allowed and followed accordingly; and the expression "enforceable Community right" and similar expressions shall be read as referring to one to which this subsection applies.", *European Communities Act 1972*, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/68/section/2/enacted>>, Erişim Tarihi 14.01.2023.

⁴⁸ "Directly applicable or directly effective EU law (that is, the rights, powers, liabilities, obligations, restrictions, remedies and procedures referred to in section 2(1) of the *European Communities Act 1972*) falls to be recognised and available in law in the United Kingdom only by virtue of that Act or where it is required to be recognised and available in law by virtue of any other Act.", *European Union Act 2011*, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/12/section/18/data.xht?view=snippet&wrap=true>>, Erişim Tarihi 14 Ocak 2023.

⁴⁹ Jack Simson Caird, 'Legislating for Brexit: the Great Repeal Bill', *House of Commons*

ayrılması kararının yürürlüğü için "Büyük İptal Kanunu (*Great Repeal Bill*)"nı tasarı olarak Parlamento'ya sunacağını açıklamıştır⁵⁰. 26 Haziran 2018'de Taç'ın onayını alan "Avrupa Birliği Çekilme Kanunu 2018 (*European Union (Withdrawal Act)*)" ile de 1972 tarihli "Avrupa Toplulukları Kanunu (*European Communities Act*)" ilga edilmiş ve böylelikle AB hukuku artık İngiliz anayasa hukuku kaynakları arasından çıkmıştır⁵¹.

III. İNGİLİZ ANAYASAL SİSTEMİNİ KURAN TEMEL ANAYASAL METİNLER (İNGİLİZ ANAYASALARI)

Tarihsel sürece baktığımızda yazısız anayasa sisteminin ortaya çıkmasında belli başlı sebepler mevcuttur. Bunların başında oksimoron gibi görünen bir gerekçe bulunmaktadır. Buna göre İngiliz anayasal sistemi, tarihi olarak öncül anayasal belge ve metinlere sahiptir. Ancak Lord Scarman'ın İngiliz Anayasası için belirttiği üzere; "Bugün bizim anayasamız elbette yazısız değildir; ancak bir yerlerde gizli ve bulması zordur"⁵². Bu durum İngiltere'yi anayasal açıdan köklü bir mirasa sahip kılarken temel düzenlemeleri de ele almayı gerektirir.

Bu hususta ilk ve belki de en önemli örnek 1215 *Magna Carta Libertatum*'dur. *Magna Carta* ile artık monarkın keyfi davranamayacağı ve üzerinde uzlaşılan hukuki belgeye bağlı olacağı ortaya çıkmıştır. Böylece monark ilk defa kendi sınırsız yetkisinden feragat etmek durumunda kalmış ve henüz 13. yüzyılda mutlak monarşiden meşruti monarşiye evrilme yoluna girmiştir⁵³. İlâveten içeriğinde yer alan iki temel ilke olan adil yargılanma hakkı ve yasa dışı hapis cezasına karşı korunma hakkı da İngiliz örf- adet hukukunun temelini oluşturmaktadır⁵⁴. *Magna Carta*'nın yarattığı bu mantık İngiliz anayasal sisteminde temsil kurumu ve demokrasiye evrilen bir sisteme

Briefing Paper, No: 7793, 2 Mayıs 2017, s. 11.

⁵⁰ Caird, s. 11.

⁵¹ *European Union (Withdrawal) Act 2018*, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/16/contents/enacted>>, Erişim Tarihi 12 Eylül 2022.

⁵² Leslie Scarman, Baron Scarman, *Why Britain Needs a Written Constitution*, Charter 88, 1992, s. 4.

⁵³ Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*, Ersa Matbaacılık Koll. Şti., 1965, s. 506; Bihterin Dinçkol, "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi", *MÜHF-HAD*, 27(2), 2021, s. 883; Kama, s. 165.

⁵⁴ Thomas J. McSweeney, "Magna Carta and the Right to Trial by Jury", *Magna Carta- Muse& Mentor*, Thomson Reuters, Library of Congress, 2014, s. 157; Geoffrey Robertson, "Magna Carta and Jury Trial", *Magna Carta Today*, British Library, <<https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-and-jury-trial>>, Erişim Tarihi 16 Ocak 2023.

de kapı açmıştır. Hatta dünyanın modern anlamdaki ilk yazılı anayasası olarak kabul edilen 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası üzerinde de etkili olmuştur⁵⁵.

Devamında 1258 yılına tekabül eden Oxford Hükümleri (*Oxford Provisions*) de bugünkü anayasal sistemi ortaya koymakta önemli dönüm noktalarındandır. Bu hükümlere göre monark yirmi dört kişilik bir konsey tarafından denetlenmeye başlamıştır. Bu özelliği ile söz konusu metin bazı kaynaklarda ilk anayasa⁵⁶, yazılı bir anayasa⁵⁷, anayasanın ilk adımları⁵⁸ olarak ve 1258 ile 1267 yılları arasındaki dönem de anayasal reform dönemi⁵⁹ olarak ifade edilmektedir.

17. yüzyıldaki anayasal belgeler de sistemin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. 1628'de İngiliz Haklar Bildirgesi (*Petition of Rights*) bir hak ve özgürlükler metni ortaya koymaktadır. Bu belge ile sebepsiz hapis cezası yasağı, Parlamento onayı olmaksızın vergi salınım yasağı, askerlerin barış zamanında vatandaşların evlerinde ikameti yasağı gibi belli bazı özgürlükler getirilmiş ve monarkın müdahalesi yasaklanmıştır⁶⁰. 1689 Haklar Beyannamesi (*Bill of Rights*) ise çok daha köklü değişiklikler getirmiştir. Buna göre Parlamento'nun üstünlüğü ve Kraliyet imtiyazlarının önüne geçişi, Parlamento'nun olağan toplanmasının sağlanması, Avam Kamarası için serbest seçimlerin yapılabilmesi, Parlamento tartışmalarında ifade özgürlüğünün kabulü, gayriinsani ve olağandışı cezalandırma yasağı dahil bazı temel hak ve

⁵⁵ Rett R. Ludwikowski, "Two Firsts: A Comparative Study of the American and the Polish Constitutions", *Michigan Journal of International Law*, 8 (1), 1987, s. 118; Harold Dexter Hazeltine, "The Influence of Magna Carta on American Constitutional Development", *Online Library of Liberty Essays*, <<https://oll.libertyfund.org/page/magna-carta-and-the-us-constitution>>, Erişim Tarihi 6 Ağustos 2022.

⁵⁶ H. G. Richardson, G. O. Sayles, "The Provisions of Oxford: A Forgotten Document and Some Comments", *Bulletin of the John Rylands Library*, 17 (2), 1933, s. 297- 298, 301, 311, ss. 291- 321; Thinley Kalsang Bhutia, "Provisions of Oxford", *Britannica*, <<https://www.britannica.com/event/Provisions-of-Oxford>>, Erişim Tarihi 13 Ocak 2023.

⁵⁷ R. F. Treharne, "The Significance of the Baronial Reform Movement, 1258- 1267", *Transactions of the Royal Historical Society*, 25, 1943, s. 35, 63, ss. 35- 72.

⁵⁸ George Burton Adams, "The Origin of the English Constitution, II", *The American Historical Review*, 13(4), 1908, s. 729, ss. 713- 730.

⁵⁹ Richardson & Sayles, s. 297- 298, 301, 311; Treharne, s. 35, 63.

⁶⁰ John Patterson, *The Bill of Rights Politics Religion and the Quest for Justice*, Universe Inc., 2004, s. 23- 24; Bülent Yücel, *Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*, Adalet Yayınevi, 2009, s. 54.

özgürlüklerin tanınması gibi temel ilkeler sisteme dahil olmuştur⁶¹. Kısa bir süre sonra 1701 Veraset Kanunu (*Act of Settlement*) ile de Kraliyet'te halefiyet usulünü belirleyen ve yargı bağımsızlığını da düzenleyen önemli anayasal ilkeler de bu sui generis oluşumda kendini göstermiştir⁶².

İngiliz anayasal sisteminin gelişmesine katkı sağlayan bazı temel kanunlar (*Acts of Parliament*) da 20. yüzyılın eseridir. Bu kapsamda belli anayasal konularda temel bir mevzuat oluşturulmuştur denilebilir. Buna göre⁶³;

- 1911 ile 1949 yılları arasında Parlamento'nun her iki kanadının yetkilerini düzenleyen kanunlar,
- Genel oyu ve bazı siyasi temsil konularını içeren 1918 yılındaki Halkın Temsili Kanunu (*Representation of the People's Acts*)
- Birleşik Krallık'ı Avrupa Birliği'nin bir ortağı haline getiren 1972 tarihli Avrupa Toplulukları Kanunu (*European Communities Act*),
- İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda Parlamentoları'na yasama ve yürütme organlarının oluşumu için 1998 tarihli Yetki Devri Kanunları (*Scotland Act, Northern Ireland Act, the Government of Wales Act*)
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni iç hukuka katmak amacıyla 1998 yılında kabul edilen İnsan Hakları Kanunu (*Human Rights Act*)

İngiliz anayasal düzeninin 20. yüzyıl iskeletinin ana hatlarını ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra anılan düzenlemelerle Britanya, Avrupa'nın en merkezi devleti olmaktan uluslarının dahil olduğu daha geniş bir yapılanmaya geçmiştir⁶⁴. Fakat anayasal sistemdeki dönüşüm bu belgelerle sınırlı kalmayacaktır.

IV. İNGİLİZ ANAYASAL SİSTEMİNİN TEMEL İLKELERİ

Doktrinde İngiliz anayasal sistemine ilişkin parlamento egemenliği, hukukun üstünlüğü, üniter devlet, bakanların sorumluluğu, güçler ayrılığı ve

⁶¹ Yücel, s. 54.

⁶² Robert Blackburn, "Britain's Unwritten Constitution", *Magna Carta Today*, British Library, 13 Mart 2015, <<https://www.bl.uk/magna-carta/articles/britains-unwritten-constitution#>>, Erişim Tarihi 5 Ağustos 2022.

⁶³ Blackburn, s.1.

⁶⁴ McConalogue, s. 2.

Kraliyet ayrıcalıkları (Royal prerogatives) gibi pek çok temel prensipten söz edilmektedir. Çalışmamızın sınırlı çerçevesinde ise bunlardan üçü, anayasal sistemin 21. yüzyılda yaşadığı dönüşümdeki rolleri sebebiyle ayrı birer başlık olarak ele alınacaktır.

A. Parlamento Egemenliği (Parlamentonun Üstünlüğü) İlkesi⁶⁵

Parlamento egemenliği ilkesi Blackstone'un "*İngiliz Anayasaları*" olarak adlandırdığı⁶⁶, sistemin anayasal metinlerinin hemen hepsinde temel bir ilke olarak yer almaktadır⁶⁷. Bu bağlamda İngiltere'de Parlamento'nun egemen olma/ üstün olma sürecinde geçirdiği tarihsel dönüşümde dini iktidar

⁶⁵ İlkenin adlandırılması hususunda doktrinde farklılıklar mevcuttur. Bu çerçevede İngilizce olarak "Parliamentary Sovereignty" ve "Supremacy of Parliament" kullanılmaktadır. Türkçe karşılıkları açısından "Parlamento Egemenliği" veya "Parlamentonun Üstünlüğü" ifadeleri tercih edilmektedir. Çalışma çerçevesinde ise parlamento egemenliği tabiri kullanılmaktadır. Bu tercihin sebebi, egemenlik kelimesinin karşıladığı anlam ile müsemmadır. Egemenlik TDK Güncel Türkçe Sözlük'te hükümlerlik, hakimiyet ve egemen olma biçiminde tanımlanmaktadır. Egemen ise yönetimini hiçbir kısıtlama ve denetime bağlı olmaksızın sürdüren ve bağımlı olmayan şekilde açıklanmaktadır. Dicey de kavramın İngilizcesini parliamentary sovereignty olarak tercih etmektedir. Egemenlik kavramını siyasi ve hukuki egemenlik olarak bölen Dicey, hukuki egemenliği herhangi bir hukuki sınırla kayıtlanmamış kanun yapma gücü olarak tanımlamaktadır. Fakat egemenliğin çoklukla hukuki anlamdan ziyade siyasi bir kavram olarak kullanıldığını da dile getirmektedir. Ona göre egemenlik hukuki anlamda kullanırsa, İngiliz Anayasası'na göre egemen güç Taç/ Monark, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'ndan oluşan Parlamento'dur. Dicey, s. 27-28; Barnett, s. 110. Özbudun da parlamento egemenliği ifadesini kullanırken egemenliğin yalnızca hukuki sınırla kayıtlanmamış bir kanun yapma yetkisi anlamında kullanıldığında İngiliz Anayasası'na göre egemen iktidarın Parlamento olduğunu dile getirmektedir. Ergun Özbudun, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25, 1968, s. 75- 76; Yolcu, s. 29- 30. Koçak da parlamento egemenliği ifadesini kullanırken Parlamentonun egemenliği kullanan organ olmadığını, bizzat egemen olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Kıta Avrupası'ndaki egemenlik kavramı, İngiltere'deki parlamento egemenliği ilkesi ile paralel özellikler göstermektedir. Mustafa Koçak, "İngiltere'de Parlamento ve Parlamentonun Egemenliği Doktrininin Tarihsel Kökenleri", *Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5, 2005, s. 241- 242. Tüm bu çerçevede TDK Güncel Türkçe Sözlük'te üstün olma durumu, avantaj biçiminde açıklanan üstünlük ifadesine nazaran siyaset bilimi ve hukuk açısından temel kavramlardan olan egemenliğin kullanımının İngiliz sisteminin sui generis yapısı bağlamında ve kendi resmi organlarının da tercih ettiği bu şeklin kullanımının daha yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çalışmada egemenlik kavramı, Dicey'in kullanmış olduğu anlamı ile, parlamentonun herhangi bir hukuki sınırla sınırlandırılmamış kanun yapma gücünü ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Belirtildiği üzere sistemde yürütme ve kural olarak yargı organlarının yasama organı olan parlamentoyu sınırlandıracak herhangi bir hukuki aracı yoktur.

⁶⁶ William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, A Strahan, 1809, aktaran: Parau, 'Core Principles', s. 1.

⁶⁷ Peter Leyland, *The Constitution of the United Kingdom*, Hart Publishing, 2007, s. 35; Parau, 'Core Principles', s. 1; Keskin, s. 56.

olan Kilise üzerindeki gücünü artırdığı⁶⁸, ülke unsuru üzerinde geniş yetkileri bulunduğu⁶⁹, kendi görev süresi üzerinde de kontrolü olduğu ve süresini uzattığı⁷⁰ çeşitli kanun örnekleri göze çarpmaktadır. 1688 Muhteşem (Şanlı) Devrim'in ardından Taç'ın gücünün sınırlanması ve yasama organı olarak Parlamento'nun üstünlüğünün anayasal belgeler nezdinde kabulü 1689 tarihli Haklar Bildirgesi'ne (*Bill of Rights*), parlamentonun en üstün güç oluşu ise 1701 Veraset Kanunu'na (*Act of Settlement*) götürülebilmektedir⁷¹. Özellikle bu kanunla Katolik olan bir kimsenin tahta çıkışının önlenmesi gayesi söz konusu olduğundan Parlamento'nun Taç'a karşı kazandığı güç açıktır⁷². İlkenin İngiliz Anayasası'nın en üstün prensibi olması ise İngiltere'nin iki Dünya Savaşı'nın ardından imparatorluktan demokratik bir devlete evrilme sürecini kapsayan geçtiğimiz yüzyıldır⁷³.

Parlamento egemenliği ilkesinin en kısa açıklaması, Lolme tarafından dile getirilmiş meşhur bir cümle ile ortaya konabilir: "*İngiliz Parlamentosu, bir kadını erkek ve bir erkeği kadın yapmak dışında her şeyi yapabilir*"⁷⁴. Söz konusu ilkenin kapsamını oldukça açık ve net biçimde ele alan Dicey de bu ilkeyi "*İngiliz Anayasası'na göre Parlamento herhangi bir kanunu yapma ya da yapmama hakkına sahiptir.*" şeklinde özetlemektedir⁷⁵. Sistemde Parlamento en üstün hukuki otoritedir ve kanun yapabilir ya da kanunu ilga

⁶⁸ Bunlardan ilki, ruhban sınıfını kontrol altına alan 1533 Ruhban Sınıfının İtaat Kanunu (*Act of Submission of the Clergy*), diğeri ise monarkı Kilise'nin lideri olarak kabul eden 1534 Üstünlük Kanunu'dur (*Act of Supremacy*). Detaylı bilgi için bkz. Özbudun, s. 62; Keskin, s. 60.

⁶⁹ Parlamento 1800 İrlanda Birleşme Kanunları'na (Acts of Union) karşın İrlanda Parlamentosu'nu ortadan kaldırmıştır. 1922 Bağımsız İrlanda Devletinin Tanınması Kanunu (Irish Free State Agreement Act- 1922) ile de İrlanda'nın bağımsızlığını ve İngiltere'den ayrılmasını kabul etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Özbudun, s. 63; Keskin, s. 60.

⁷⁰ Parlamento üç yıl olan görev süresini 1716 Yedi Yıl Kanunu'yla (*Septennial Act*) yediye çıkarmıştır. Devamında, 1940'ta görev süresi dolacak olan Parlamento, Parlamento'nun Süresinin Uzatılması Kanunları (*Prolongation of Parliament Acts*) ile süresini 1945 yılına kadar uzatmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Özbudun, s. 63; Keskin, s. 61.

⁷¹ John Alder, *General Principles of Constitutional and Administrative Law*, Palgrave Macmillan, 2002, s. 125; Serkan Yolcu, *İngiltere'de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler*, Seçkin Yayınevi, 2011, s. 27; Keskin, s. 56.

⁷² Keskin, s. 60.

⁷³ Anthony Lester, "Fundamental Rights in the United Kingdom: The Law and the British Constitution", *University of Pennsylvania Law Review*, 125 (1) 1976, s. 338; Barnett, s. 159.

⁷⁴ Lolme'ün sözünü aktaran: Albert Venn Dicey, *An introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Macmillan, 1915, s. 5.

⁷⁵ Dicey, s. 3.

edebilir. Ancak bu sistemdeki Parlamento kavramı, Parlamento'daki Taç/Monark (*Crown in Parliament*)'ı da içine alır. Dolayısıyla kanun yapımında da beraber çalışan Avam Kamarası, Lordlar Kamarası ve Taç, farklı bir ifade ile Westminster ve Buckingham Sarayları Parlamento içeriğini oluşturur⁷⁶. Hiç kimse veya organın, kanunları ilga etme, geçersiz kılma, uygulamama yetkisi bulunmamaktadır⁷⁷. Ayrıca bu kanunlar geleneksel olarak mahkemelerde dava edilemez. Dolayısıyla diğer devletlerde yazılı anayasalar üstün kabul edilirken İngiltere'de üstün olan kanundur⁷⁸. Sistem, seçmenlerin toplu olarak hükümetlerden seçim zamanı hesap sormasını mümkün kılan hesap verilebilirlik fikrinden beslenmektedir⁷⁹. Bu sistemde Parlamento, devlet içinde mutlak ve sınırsız yetkiye sahiptir⁸⁰. İsteddiği konuda kanun yapabilen Westminster Parlamentosu'nun işlemleri yasamanın üstünlüğü ilkesi bağlamında hiçbir üst makam tarafından bozulamaz. Böyle bir anlayışta tehlikeli bir boyut da yok değildir. Parlamento'nun gerçekleştirdiği özgürlüğe müdahale teşkil edebilecek düzenlemeler de bu üstünlük fikrinden yararlanacak mıdır? Blackstone bu kendi içinde tehlike arz edebilecek soruya adeta cevap vermişçesine; “*Yasalar Parlamento tarafından ihtiyatlı bir şekilde çerçevesinde hiçbir şekilde yıkıcı olmaz, aksine özgürlüğün başlangıcıdır.*” demektedir⁸¹. Dolayısıyla burada esas önemli nokta, Parlamento'nun karşıladığı anlamdır. Buna göre Parlamento'nun esas işlevi, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası ile Kraliyet arasındaki ilişkide saklıdır. Bu ilişkinin yansıması ise anılan üç unsur tarafından ihtiyatlı bir ilişkinin sonucu çıkarılan kanundur⁸². İşte bu kanunun uygulanmasında ortaya parlamento egemenliğinin pozitif ve negatif yönü çıkmaktadır. Pozitif yönüne göre herhangi bir yeni, var olanı değiştiren ya da ilga eden kanun tüm uyumsuzluklarda uygulanır, tüm kişi ya da organlar bunları uygulamakla yükümlüdür. Parlamento egemenliğinin negatif yönü ise kural olarak hiçbir kişi ya da makam kanunları değiştiremez, ilga, ihmal veya iptal edemez⁸³.

⁷⁶ Alder, s. 125; Keskin, s. 57.

⁷⁷ Lester, s. 338.

⁷⁸ Özbudun, ‘Parlamento Egemenliği’, s. 59.

⁷⁹ McConalogue, s. 1.

⁸⁰ Ridley, s. 105.

⁸¹ William Blackstone, Commentaries on the Laws of England, A Strahan, 1809, aktaran: Parau, ‘Core Principles’, s. 3.

⁸² Dicey, s. 3.

⁸³ Özbudun, s. 61- 62; Keskin, s. 59.

İngiliz anayasal sisteminin temeli olan bu ilkenin zaman içinde karşılaştığı değişimler ise her daim yaşayan olaylardan doğup gelişen bu sistemin dönüşümünü de göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda en temelde, Bogdanor'un dediği gibi, 1975 yılında AB'ye üyelik modern zamanların en büyük anayasal değişimini karşılamaktadır⁸⁴. Özellikle bu çerçevede yukarıda belirtildiği üzere, 1972 yılındaki Avrupa Toplulukları Kanunu (*European Communities Act*) İngiliz anayasa hukukunun önemli bir kaynağı olarak AB hukukunu önelemede ve hatta çatışma halinde Parlamento'yu AB hukukuna ve Avrupa Adalet Divanı'na tabi kılmaktadır⁸⁵. Bu noktada önemle altı çizilmelidir ki parlamento egemenliği ilkesi bağlamında 1972 tarihli *Avrupa Toplulukları Kanunu*'nun Parlamento tarafından yürürlükten kaldırılması teoride her zaman mümkündür ve 26 Haziran 2018'de Taç'ın onayını alan Avrupa Birliği Çekilme Kanunu 2018 (*European Union Withdrawal Act*) ile Avrupa Toplulukları Kanunu ilga edilmiştir⁸⁶.

B. Hukukun Üstünlüğü İlkesi (*Rule of Law*)

Hukukun üstünlüğü, en kısa haliyle, devlet ile birey arasındaki ilişkinin hukuk tarafından yürütüldüğü ve bireyi devletin keyfi eylemlerinden koruyan bir teoridir⁸⁷. Bu bağlamda hiç kimse hukukun üzerinde değildir ve herkes kanun önünde eşittir. İşte söz konusu bu ilke Dicey'e göre, parlamento egemenliği ilkesini dengeleyici görünümü ile önemli bir roledir⁸⁸. Bu bakımdan hukukun üstünlüğü yalnızca kanunilik ilkesini değil, daha fazlasını karşılamaktadır. Böylece anılan ilke, Parlamento'nun sınırsız takdir yetkisi neticesinde dilediği kanunu yapabilmesini engellemektedir⁸⁹.

İngiliz sisteminde hukukun üstünlüğü ilkesi kısa bir metinde detaylıca açıklanamaz. Barnett'e göre bu ilke, İngiliz anayasal sisteminde anlaşılması en zorlu ve sübjektif ilkelere dendir⁹⁰. Ancak belli başlı temel noktalarına değinmek, İngiliz anayasal sisteminin kendine özgünlüğünü ortaya koymak bakımından önemlidir. Bu bakımdan ilke, bir felsefe ya da siyaset teorisi olarak hukukun

⁸⁴ Bogdanor, s. xi.

⁸⁵ Parau, ‘Core Principles’, s. 19.

⁸⁶ European Union (Withdrawal) Act 2018, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/16/contents/enacted>>, Erişim Tarihi 12 Ağustos 2022.

⁸⁷ Dicey, s. 107.

⁸⁸ Ian Ward, *The English Constitution: Myths and Realities*, Hart Publishing, 2004, s. 29.

⁸⁹ Ridley, s. 112.

⁹⁰ Barnett, s. 69.

gerekliliklerini ortaya koymaktadır. İlaveten iktidar sahiplerinin hukuka uygun yönetimlerini sağlamak için usuli bir araçtır. Hukukun insan üzerindeki egemenliği olarak da özetlenebilecek prensip, toplumdaki rütbesi, statüsü ne olursa olsun herkesin hukuka tabi olmasını ifade etmektedir. Bu bakımdan vatandaş hem kanunun gerektirdiği davranışı uygulamak konusunda bir kurala zorlar hem de iktidar sahiplerinin kanunlara riayet etmesini şart koştuğu için korur⁹¹.

Hukukun üstünlüğü ilkesi üç unsuru işaret etmektedir. Bunlardan ilki, mutlak olarak hukukun üstünlüğüdür. Daha açık bir deyişle keyfilik, ayrıcalık ve hatta geniş takdir yetkisinin önlenmesidir. Söz gelimi, bir kişi yalnızca kanunu çiğnerse cezalandırılır. Bu bakımdan kanunsuz suç ve ceza mümkün değildir. Şöyle ki her şeyden önce devletin olağan mahkemeleri önünde olağan kanuni usulde belirlenmiş belirgin bir kanun ihlali dışında, hiç kimse cezalandırılmaz ya da olarak beden veya mal bakımından acı çektirilemez⁹². İkinci unsur ise kanun önünde eşitliktir. Buna göre İngiliz sisteminde kimse kanundan üstün değildir ve bu sebeple yalnız ve yalnızca hukuk üstündür. Başbakanın yetkili bir memura ya da sıradan bir vatandaşa kadar herkes gerçekleştirdiği eylemden aynı şekilde sorumludur. Dicey bu durumu, “*İngiliz anayasal sisteminde hukukun üstünlüğü prensibi dolayısıyla Fransa’daki anlayışla bir ‘İdare Hukuku’nun olamayacağı*” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre yürütme ve kamu görevlilerinin hukuk yargılamasından muafiyetini sağlayan bir idare hukuku anlayışı İngiliz gelenek ve göreneklerine tamamen yabancıdır⁹³. Üçüncü ve son unsur ise sistemin ve ilkenin diğer devletlerden farkını çok daha net bir biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre hukuk devleti ilkesinin yürürlükte olduğu İngiltere dışındaki devletlerde anayasal ilkeler metin halindeki anayasalarda mevcut olduğundan, mahkemeler anayasayı uygulamaktadır. Oysa İngiltere’de anayasal ilkeleri ortaya koyan kurumların başında mahkemeler (*Common Law* olarak adlandırılan örf- adet& içtihat hukuku) gelmektedir⁹⁴.

Hukukun üstünlüğü ilkesi bir yönüyle yetkilerin iktidar sahiplerine meşru biçimde verilmesini ortaya koyarken diğer yönüyle de verilen yetkilerin hukuka uygun kullanılmasını aramaktadır. Böylece İngiliz anayasal sisteminde

⁹¹ Barnett, s. 69.

⁹² Dicey, s. 110, 120.

⁹³ Dicey, s. 114, 121.

⁹⁴ Dicey, s. 115.

anılan ilke ile “hukuka göre (*according to law*)” denildiğinde yalnızca şekli bir kanunilik aranmamakta, buna ek olarak hem anayasallık hem de meşruiyet aranmaktadır⁹⁵.

C. Üniter Devlet

Birleşik Krallık, İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’nın tek bir devlette birlikteliğidir⁹⁶. 17. yüzyıldaki “Muhteşem (Şanlı) Devrim (*Glorious Revolution*)”den bugüne üniter devlet ilkesi İngiliz anayasal sisteminin temellerinden biridir⁹⁷. Egemenliğin merkezde olduğu üniter devlet ilkesine göre siyasi güç merkezde toplanır ve devletin tüm bölümleri eşit biçimde ve tek bir merkezden yönetilir⁹⁸. Dolayısıyla merkezi ve homojen bir devlet söz konusudur. Her ne kadar yerel yönetimler mevcut olsa da bunlar anayasal bağlamda güvence altına alınmamış ancak merkezi hükümetin oluşturmuş olduğu, finansal olarak merkeze bağlı olan kurumlardır⁹⁹.

Zamanla söz konusu üniter ve merkezi yapıda bazı istisnalar ortaya çıkmıştır. Öncelikle Kuzey İrlanda’nın, İrlanda Cumhuriyeti’nden bağımsızlığını kazandığı 1921’den, Britanya egemenliğine girdiği 1972 yılına kadar olan, kendi parlamentosu ve hükümeti tarafından yönetildiği otonomi döneminden bahsedilebilir. Bunun dışında, İskoçya ve Galler’de 1997 ve İrlanda’nın her iki bölümünde 1998 yıllarında referandumlar yoluyla kendi özerk ve doğrudan seçilen parlamentolarının kurulması ile desantralizasyon (adem-i merkezîyet) gerçekleşmiştir¹⁰⁰. 18 Eylül 2014’te ise, “İskoçya

⁹⁵ Barnett, s. 95.

⁹⁶ Turpin and Tomkins, s. 180.

⁹⁷ Parau, ‘Core Principles’, s. 5.

⁹⁸ Anayurt, s. 304- 305, Gözler, *Genel Teori*, s. 543.

⁹⁹ Arend Lijphart, *Patterns of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edn., Yale University Press, 2012, s. 16-17.

¹⁰⁰ 10 Nisan 1998’de Kuzey İrlanda Barış Anlaşması veya Hayırlı Cuma Anlaşması (Good Friday Agreement) olarak da anılan ve o güne dek yıllardır çatışmaya neden olan problemlerin ele alındığı ve Kuzey İrlanda’nın yönetimini düzenleyen Belfast Anlaşması hem İrlanda hem Kuzey İrlanda’da referandum neticesinde onaylandı. Bu anlaşma ile genel olarak yerel meselelerden sorumlu olacak Kuzey İrlanda Meclisi’nin kuruluşu, İrlanda ve Kuzey İrlanda hükümetleri arasında çeşitli konularda sınır ötesi işbirlikleri ve İngiliz ve İrlanda hükümetleri arasında sürekli istişare konularında üç temel prensip kabul edilmiştir. The Belfast Agreement: An Agreement Reached at the Multi-Party Talks on Northern Ireland, Nisan 1998, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1034123/The_Belfast_Agreement_An_Agreement_Reached_at_the_Multi-Party_Talks_on_Northern_Ireland.pdf>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023; Northern Ireland Peace Agreement, United Nations Peace Maker, Peace Agreements Database,

Bağımsızlık Referandumu” yapılmıştır. İskoçya, bu referandum sonucunda %55,3 ile Birleşik Krallık bünyesinde kalmayı tercih etmiştir¹⁰¹. Söz konusu durum, Birleşik Krallık merkezîyetçiliğinin İskoçya’da yok olmadığını göstermektedir. Öte yandan evet- hayır oylarının birbirlerine yakınlığı düşünüldüğünde sistemde İskoç Parlamentosu’na daha fazla özerk yetki verilmesi gerektiği ve böylece yeni bir sisteme evrilmenin de kaçınılmaz olduğu gözlemlenmektedir. Bu bakımdan Turpin ve Tomkins’in dile getirdiği üzere, Birleşik Krallık için ne üniter ne de federal bir karaktere sahip olan bir birlik anayasasından söz etmek daha gerçekçi olabilir¹⁰².

Bu bağlamda 24 Haziran 2016’da bazı yetkililer İskoçya’nın Birleşik Krallık’tan ayrılmasını oylamak için ikinci bir referandum yapılacağını duyurmuştur¹⁰³. İskoç Hükümeti de anılan amaçla pandemi sonrası ikinci bir bağımsızlık referandumu için kanun tasarısı hazırlamış ve yeni Parlamento döneminin ilk yarısında tasarımı meclise sunmak istediklerini belirtmişlerdir. Anketlere bakıldığında da İskoçya’nın bağımsızlığına ilişkin durumun oldukça bıçak sırtı olduğu ve her iki yönde de karar çıkabileceği değerlendirildiği görülmektedir¹⁰⁴. Dolayısıyla temelde oldukça farklı anlayışların geliştiği yapılanmada İngiliz anayasal sisteminin temel ilkelerinden sayılan üniter devlet ilkesinin de giderek yumuşadığı bir gelecek öngörüsü pek de gerçek dışı olmayacaktır¹⁰⁵.

<<https://peacemaker.un.org/uk-ireland-good-friday98>>, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2023; Jeff Fallenfeldt, “Good Friday Agreement”, *Britannica*, <<https://www.britannica.com/topic/Good-Friday-Agreement>>, Erişim Tarihi 18 Ocak 2023.

¹⁰¹ ‘Scottish referendum: Scotland votes -No- to independence’, <<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-29270441>>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022.

¹⁰² Turpin/Tomkins, s. 180.

¹⁰³ ‘Scotland seeks independence again after U.K. -Brexit- vote’, <<https://www.nbcnews.com/storyline/brexit-referendum/scotland-could-look-for-independence-again-after-u-k-brexit-vote-n598166>>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022.

¹⁰⁴ ‘Scottish independence: Will there be a second referendum?’, <<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-50813510>>, Erişim Tarihi 10 Ağustos 2022.

¹⁰⁵ Bu noktada Brexit’e kısa bir biçimde değinerek Birleşik Krallık’ı oluşturan devletlerin oy oranlarını belirtmek destekleyici olabilir. Buna göre Birleşik Krallık ve AB’nin ilişkilerinin geleceğini belirleyen bu referandum ile %51.9 oranında AB’den ayrılma yönünde bir sonuç ortaya çıkmıştır. Buna karşın İskoçya’nın büyük çoğunluğu kalma yönünde oy kullanmıştır. Oylamanın dağılımına bakıldığında İngiltere ve Galler’de ayrılma yönündeki oyların oranı fazla iken, İskoçya ve Kuzey İrlanda’nın büyük çoğunluğu kalma yönünde oy kullanmıştır. Referandumdan sonra İskoçya Birinci Bakanı olan Nicola Sturgeon, İskoçya’nın geleceğini AB’den ayrı düşünmediğini ve oylama sonucunun İskoçya için güçlü ve kesin biçimde AB’de kalmak olarak yorumlanması gerektiğini dile getirmiştir. ‘Scotland seeks independence again

V. İNGİLİZ SİSTEMİNDE ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ: YAZISIZ BİR ANAYASADA ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ NASIL OLUR?

Birleşik Krallık Hükümeti, 29 Mart 2017’de AB’den çekilmek amacıyla 2009 tarihli Avrupa Birliği Anlaşması’nın 50. maddesini yürürlüğe koymuştur. Öncesinde, Ekim 2016’da Başbakan Theresa May, Muhafazakâr Parti Konferansı’nda 23 Haziran 2016 tarihli referandum neticesinde İngiltere’nin AB’den ayrılması kararını yürürlüğe koymak için Hükümet’in “Büyük İlgâ Kanunu (*Great Repeal Bill*)”nı tasarı olarak Parlamento’ya sunulacağını açıklamıştı¹⁰⁶. Yukarıda ifade edildiği üzere, Büyük İlgâ Kanunu ile 1972 tarihli Avrupa Toplulukları Kanunu ilga edilerek AB hukukunun İngiliz hukuku üzerindeki üstünlüğü ortadan kaldırılmıştır¹⁰⁷. Bu durum, 26 Haziran 2018’de Taç’ın onayını alan “Avrupa Birliği (Çekilme) Kanunu 2018 (*European Union (Withdrawal Act)*)” ile gerçekleşmiş ve böylece 1972 tarihli kanun ilga edilmiş ve AB hukuku artık İngiliz anayasa hukuku kaynakları arasından çıkmıştır¹⁰⁸.

Yazılı bir anayasanın var olduğu bir sistemde anılan durum bir anayasa değişikliğini gerektirmektedir. Oysa söz konusu İngiliz sistemi olduğunda durum farklı bir seyir arz etmektedir. Öncelikle yazılı bir anayasanın mevcut olduğu sistemde anayasa kural olarak parlamento dahil herkesi sınırlandırmaktadır. İngiltere de ise şekli anayasa yokluğundan kanunlar anayasanın sınırlanmasına tabi değildir¹⁰⁹. Bu durumun bir yansıması olarak İngiliz anayasal sisteminin temel ilkelerinden biri olan parlamento egemenliği, anayasa değişikliklerinin de ne şekilde olacağını belirlemektedir. Buna göre İngiliz Anayasası’nı değiştirmek kolaydır denilebilir. Çünkü bu ilke sebebiyle kanun ile istenen anayasa değişikliği gerçekleştirilebilmektedir. Söz gelimi İngiltere’nin AB’den ayrılması da tekrar AB’ye dahil olması da bütünüyle Parlamento’nun elinde ve kolaylıkla olabilmektedir. Bir başka örnek olarak İskoçya ve Birleşik Krallık arasındaki anayasal ilişki, 1998 yılında yürürlüğe

after U.K. -Brexit- vote’, <<https://www.nbcnews.com/storyline/brexit-referendum/scotland-could-look-for-independence-again-after-u-k-brexit-vote-n598166>>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022; Robert Hazell and Alan Renwick, “Brexit: Its Consequences for Devolution and the Union”, *UCL Constitution Unit Briefing Paper*, The Constitution Unit, 19 Mayıs 2016, s. 4.

¹⁰⁶ Caird, s. 11.

¹⁰⁷ Caird, s. 4.

¹⁰⁸ European Union (Withdrawal) Act 2018, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/16/contents/enacted>>, Erişim Tarihi 12 Ağustos 2022.

¹⁰⁹ Turpin/Tomkins, s. 60; Jutta Limbach, “The Concept of the Supremacy of the Constitution”, *Modern Law Review*, 64/1, 2001, s. 1.

giren “İskoçya Kanunu (*Scotland Act*)” ile yeniden düzenlenebilmiştir¹¹⁰.

“*Parlamento, doğal olarak imkânsız olmayan her şeyi yapabilir*”¹¹¹. Bunun anlamı, yazılı bir anayasanın olmadığı sistemde anayasanın basit bir kanun ile değiştirilebileceğidir. Parlamento egemenliği ilkesi, Parlamento’nun yasamanın üstünlüğü çerçevesinde herhangi bir konuda kanun çıkarmasını sağlamak ve böylece mevcut olan kanunların ilga edilmesine imkân tanımaktadır. Bu bakımdan “onay” veya “değişiklik/ revizyon” yolları ile anayasa değişikliği yapma yetkisi Parlamento’dadır. Siyaseten ve hukuken egemen olan Parlamento, yasama meclisi olmasının yanı sıra kurucu meclistir¹¹². Aslında hem yazısız bir anayasanın varlığı hem de Parlamento’ya bu kadar büyük anlam yüklenmesinin temelinde, 13. yüzyıldan günümüze İngilizler için siyasi birlik duygusunun ve ulusal kimliklerinin oluştuğu yerin Parlamento olması yatmaktadır¹¹³. Bu noktada yeniden belirtilmelidir ki Parlamento’nun özünde karşıladığı anlam, Avam Kamarası, Lordlar Kamarası ve Kraliyet arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla bu dağılımda özellikle Kraliyet’in kendisini gündelik siyasetten kopararak ulusal birliğin sembolü olabilmesi de bu amaca hizmet etmektedir¹¹⁴.

Bu bağlamda yazısız ve teamüli nitelikte bir kuralın geleneksel olarak değiştirilmesine de değinilmelidir. Örf ve âdet niteliğinde bir anayasal teamül sürekli aynı yönde uygulama ve bunun hukuki bir zorunluluktan kaynaklandığına dair bir inancı barındırır¹¹⁵. Dolayısıyla oluşmaları pek kolay değildir. Söz gelimi parlamenter sistemlerde güvensizlik oyu almış bir başbakanın istifası Birleşik Krallık’ta ortaya çıkmış bir anayasal teamül, bir konvansiyondur¹¹⁶. Bir anayasal teamülün bir kanun ile değiştirilmesi parlamento egemenliği çerçevesinde yukarıda anlatıldığı biçimde mümkündür. Fakat anayasal bir teamülün bir kanun ile değil de geleneksel biçimde değiştirilmesi istendiğinde durum ne olacaktır? Bu ihtimal de tıpkı oluşumlarındaki gibi, sürekli aynı

¹¹⁰ Jeremy Taylor, “Comparing the US and the UK Constitutions”, *Politics Review*, 27(1) 2017, s. 1.

¹¹¹ William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, A Strahan, 1809, aktaran: Ward, s. 78.

¹¹² Parau, ‘Core Principles’, s. 3.

¹¹³ Martin Loughlin, *The British Constitution: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2013, s. 43.

¹¹⁴ Parau, ‘Core Principles’, s. 4.

¹¹⁵ Gözler, Genel Teori, s. 131- 132.

¹¹⁶ Jacqy Sharpe, *Parliamentary Conventions, The Constitution Society Report*, 2020, s. 8.

yönde bir uygulama ve bu uygulamanın bir zorunluluktan kaynaklandığına dair bir inancın yerleşmiş olması halinde mümkün olabilecektir.

Yazılı bir anayasanın olmadığı sistemde anayasanın basit bir kanun ile değiştirilebilmesi hali, acil bir tehdit halinde sistemi uzun prosedürlere boğmadan hızlı aksiyon alabilir bir hale getirmektedir. Böylelikle anayasa her daim zamanı takip ederek arkaik kalmaz. Örneğin, 1997 yılında İşçi Partisi İngiltere’nin anayasal çerçevesini modernleştirme vaadiyle seçilmiş ve derhal Lordlar Kamarası ve yetki devri reformlarını gerçekleştirmiştir¹¹⁷. Ancak anayasal değerde olan bir kanun ile sıradan bir kanun arasında bir ayrım da olmadığından anayasa değişiklikleri de basit çoğunlukla gerçekleştirilmekte ve böylelikle temel hak ve özgürlükleri ya da sistemin dayandığı temel ilkeleri zedeleyen değişikliklere de açık kapı bırakabilmektedir¹¹⁸. Uygulamada ise İngiliz anayasal birikimi ve sistemde anayasal teamüllerin etkisi ile Blackstone genellikle haklı görünmektedir¹¹⁹.

VI. 21. YÜZYIL VE İNGİLİZ ANAYASAL SİSTEMİ

İngiliz anayasal sistemi en başından bugüne tarihsel olayların neticesinde anayasal alt yapıyı oluşturarak devam edegelmiştir. 20. yüzyılda da iki dünya savaşı, imparatorluğun kan kaybederek dağılması gibi çetin meseleleri aşabilmiş, hatta Kraliyet’in halkın zihnindeki karşılığını tazelemeyi başarabilmiş ve bu sebeple yeni koşullara uyumunu sağlamıştır¹²⁰.

Bunu gerçekleştirirken toplumsal ve siyasi pek çok değişim yaşanmış ve neticesinde anayasal düzlemde sorunlar ortaya çıkmıştır. Ancak uzlaşma eksikliği sebebiyle de bir anayasal reform gerçekleştirilmemiştir. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ise özellikle Sanayi Devrimi sonrası ülkenin dönüşmüş olduğu çok ırklı, çok kültürlü ve çok partili toplumsal yapısına ilişkin sorunları giderek artarken bu kapsamda bir çözüm arayışının dikkat çekici sonuçlarından biri olarak *Charter 88*¹²¹ isimli ve anayasa değişikliğini

¹¹⁷ Taylor, s. 2.

¹¹⁸ Parau, ‘Core Principles’, s. 4.

¹¹⁹ Blackstone’un dn. 71’de anılan sözü. William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, A Strahan, 1809, aktaran: Parau, ‘Core Principles’, s. 3.

¹²⁰ Sionaidh Douglas-Scott, “Brexit, Article 50 and the Contested British Constitution”, *The Modern Law Review*, 79, 2016, s. 1040.

¹²¹ İlk olarak 30 Kasım 1988’de 200’den fazla siyasi, edebi ve akademik entellektüel kimliklerin desteğini alan Charter 88, merkezin solunda yer alan New Statesmen and Society dergisi tarafından halkın karşısına çıkarılmıştır. Orijinal Şart, nisbi temsil, haklar bildirgesi, bölgesel

amaçlayan kampanya hareketi kurulmuştur. Bu hareket özellikle üçüncü dönemi için seçilen Thatcher Hükümeti'nin otoriterliğe kaydığı fikrinden hareketle İngiliz anayasal monarşisini yeniden düzenlemek ve cumhuriyet rejimini getirmek için sert bir kampanya yürütmüştür¹²². 1990'larla birlikte Yeni İşçi Partisi'nin yükselişi, yazılı anayasa taraftarları için önemli bir dönemeçtir. Yaklaşık on yıldır iktidardan uzak olan İşçi Partisi, Charter 88'in yazılı anayasaya ilişkin fikirlerini esas alarak yeni bir anayasa değişikliğinden söz eder olmuştur¹²³. Bu sebeple Charter 88 doktrinde anayasal hareketin hem bir sonucu hem de katalizörü olarak adlandırılmaktadır¹²⁴. Ardından 1997 yılında Blair Hükümeti Charter 88 'in bazı yerel reformlarını uygularken bir "Anayasal Reform Projesi" başlatmıştır¹²⁵. Bu proje ile anayasa tartışmaları hızlanmış ve İngiliz Anayasası için hangi konularda reforma gerek olduğu ve hangi kısımların güçlendirilmesi, korunması gerektiği tartışılır olmuştur¹²⁶.

İngiliz anayasal sistemi, özellikle 1998 yılından bugüne belli başlı dönüşümler yaşamaktadır. Bunlardan ilki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukuka dahil edilmesi amacıyla 1998 yılında yapılan İnsan Hakları Kanunu (*Human Rights Act*) olmuştur. Devamında 1999 yılında Birleşik Krallık'ın kurucu devletlerinden Galler, Kuzey İrlanda ve İskoçya'da yasama yetkilerinin devredildiği yasama organlarının kurulması, 2000 yılında Lordlar Kamarası reformu ve 2009'da Yüksek Mahkeme'nin sisteme dahil edilişi anayasal sistemi derinden etkilemiştir. Bunlar arasında mutlaka sayılması gereken değişikliklerden biri de 2005 tarihli Anayasal Reform Kanunu (*Constitutional Reform Act*)'dir¹²⁷. Söz konusu kanun 2004 yılında Parlamento'ya sunulmuş

devlet ve yazılı anayasa gibi belirli reformlar içeren on talebin olduğu bir anayasal ilke ve anlayış bildirisi olarak adlandırılmıştır. Metin, klasik Westminster demokrasisini de aşan ve daha kurumsal bir fren ve denge mekanizmasını içeren çoğulcu bir sistem öngörmektedir. David Erdos, David Erdos, "Charter 88 and the Constitutional Reform Movement: a Retrospective", *Parliamentary Affairs*, 62 (4), 2009, s. 538.

¹²² Erdos, s. 538.

¹²³ Cristina E. Parau, "The Politics of a Written Constitution for Britain", *Politics in Spire*, 12 Şubat 2015, <<http://politicsinspires.org/politics-written-constitution-britain/>>, Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2022.

¹²⁴ Erdos, s. 538.

¹²⁵ David Erdos, "Charter 88 and the Constitutional Reform Movement: a Retrospective", *Parliamentary Affairs*, 62 (4), 2009, s. 542.

¹²⁶ Turpin/Tomkins, s. 6.

¹²⁷ Kanunun tam adı: "An Act to make provision for modifying the office of Lord Chancellor, and to make provision relating to the functions of that office; to establish a Supreme Court of the United Kingdom, and to abolish the appellate jurisdiction of the House of Lords; to

ve 24 Mart 2005 tarihinde kanunlaşmıştır. Bu kanunun dikkat çekici ve istisnai özelliklerinden biri, başlığında doğrudan anayasayı ıslah etmenin ana amaçlardan biri olduğunun yazmasıdır¹²⁸. Metinle birlikte Birleşik Krallık yargı organlarında ve geleneksel hukuk sisteminde büyük bir değişim yaşanmıştır. En yüksek temyiz mahkemesi olarak Yüksek Mahkeme kurulmuş, *Lord Chancellor*'un yargıya ilişkin birçok yetkisi ortadan kaldırılmış, yargıçların atanması gayesiyle bağımsız bir Yargısal Atamalar Komisyonu oluşturulmuş, yargı bağımsızlığı ilkesi de pozitif hukukta yerini almıştır¹²⁹. Dolayısıyla yargının bu güçlenişi ile birlikte kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından Kara Avrupası anlayışına doğru bir yönelim gerçekleşmiştir. Tüm bu gelişmeler, yazısız ve maddi anayasa anlayışına sahip İngiliz sisteminde geleneklerden ayrılıp pozitif hukukta karşılığı olan modern demokrasi ilkelerini uygulamaya geçirmiştir¹³⁰.

2014'te yapılan İskoçya bağımsızlık ve 2016'daki *Brexit*¹³¹ referandumları ile de anayasal sistemde daha az merkezi bir sistem ile yazılı bir anayasanın gerekliliğine ilişkin reform sesleri yükselmeye başlamıştır.

make provision about the jurisdiction of the Judicial Committee of the Privy Council and the judicial functions of the President of the Council; to make other provision about the judiciary, their appointment and discipline; and for connected purposes" (Lord Chancellor makamını ıslah etmek ve bu makamın fonksiyonlarına ilişkin hükümler getiren; Lordlar Kamarasının temyiz yargılaması yetkisini kaldırarak ve bir Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi kuran; Judicial Committee of the Privy Council'in yargı yetkisi ve Privy Council başkanının yargısal fonksiyonları hakkında hüküm getiren; yargı organına atamalar, disiplin işleri ve ilgili diğer konularda hükümler koyan kanun). Yolcu, s. 50; Constitutional Reform Act 2005, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/4/contents>>, Erişim Tarihi 15 Ocak 2023.

¹²⁸ Erin F. Delaney, "Judiciary Rising: Constitutional Change in the United Kingdom", *Northwestern University Law Review*, 108/ 2, 2014, s. 571; Yolcu, s. 49- 50.

¹²⁹ Diana Woodhouse, "United Kingdom The Constitutional Reform Act 2005- Defending Judicial Independence the English Way", *International Journal of Constitutional Law*, 5/1, 2007, s. 154- 156, 165.

¹³⁰ Yolcu, 157- 160; Delaney; 570- 571.

¹³¹ Yasal dayanağı 2015 tarihli AB Referandum Kanunu'nun (*European Union Referandum Act*) ilk maddesi olan Brexit referandumunu yasama öncesi ve temelde istişari nitelikte olan bir oylamadır. 23 Haziran 2016 tarihinde gerçekleşen *Brexit* referandumunda Birleşik Krallık, %51.9 oranında AB'den ayrılma yönünde karar vermiş ve 26 Haziran 2018'de Taç'ın onayını alan Avrupa Birliği Çekilme Kanunu ile 1972 tarihli Avrupa Toplulukları Kanunu ilga edilmiştir. European Union Referandum Act, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/36/introduction/enacted>>, Erişim Tarihi 19 Ocak 2023; Douglas-Scott, s. 1020; Jack Simson Caird, 'Legislating for Brexit: the Great Repeal Bill', *House of Commons Briefing Paper*, No: 7793, 2 Mayıs 2017, s. 11; European Union (Withdrawal) Act 2018, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/16/contents/enacted>>, Erişim Tarihi 18 Ocak 2023.

Bu noktada Brexit'in parlamento egemenliği ilkesine etkisi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir yandan özellikle AB üyeliği neticesinde klasik görünümünden uzaklaşan parlamento egemenliği ilkesinin Brexit neticesinde Parlamento'nun nihai karar alma gücünü yeniden kazanmasına yardımcı olacağı ifade edilirken¹³² diğer taraftan temsili hükümet ilişkisine dayanan parlamento egemenliğinin halkın karar verici olduğu referandum ile güçlendirilmesinin pek gerçekçi olmadığı da belirtilmektedir¹³³. Daha keskin bir tespit ile Bogdanor, Parlamento'nun artık AB tarafından değil, halk tarafından sınırlanabileceğini, bu sebeple siyasetçilerin halkı görmezden gelemeceklerini ve bu nedenle halkın Avam ve Lordlar Kamaraları ile birlikte Parlamento'nun üçüncü kanadını oluşturacağını dile getirmektedir¹³⁴. Bu çerçevede kanaatimizce halkın kararını ortaya koyan bir yarı doğrudan demokrasi aracı olarak Brexit referandumunu ile temsili demokrasinin kalesi parlamento egemenliğinin güçlendirilmeye çalışılmasının anlamlı olmadığını düşünsek de sonrasında yaşanan gelişmeler ilkenin güçlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Öncelikle parlamento egemenliğini oldukça sınırlayan AB hukukunun üstünlüğü ortadan kalkmıştır. İlaveten Yüksek Mahkeme'nin 2017'deki *Miller I*¹³⁵ kararında, İngiliz Hükümeti'nin kanun olmadan AB Konseyi'ne bildirimde bulunarak AB'den ayrılma işlemlerini başlatamayacağı tespiti ile Parlamento'nun AB üyeliği konusunda nihai karar verme yetkisini onaylaması ve 2019'daki *Miller II*¹³⁶ kararında da Parlamento'nun makul gerekçe sunulmadığı ve hukuka aykırı olması nedeniyle hiç prorogasyona uğramadığından ve makul bir gerekçe olmadan Parlamento'nun anayasal

¹³² McConalogue, s. 233; aynı yönde Keskin, s. 86.

¹³³ Douglas-Scott, s. 1024.

¹³⁴ Vernon Bogdanor, "The EU Referendum shows how the sovereignty of Britain's people can now trump its Parliament", The Telegraph, 26 Haziran 2016, <<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/26/the-eu-referendum-shows-how-the-sovereignty-of-britains-people-c/>>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023.

¹³⁵ *R (Miller) v Secretary of State for Exiting the European Union*, 24 Ocak 2017, <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0196-judgment.pdf>>, Erişim Tarihi 12 Ağustos 2022.

¹³⁶ *R (Miller) v The Prime Minister Cherry and others v Advocate General for Scotland*, 24 Eylül 2019, <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0192-judgment.pdf>>, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023. Karar özellikle prorogasyon yetkisinin hukukiliğinin denetiminde makul gerekçe testini ortaya koyması ve anayasal ilkelerin prorogasyon yetkisine sınır oluşturduğu kabulüyle yargısal denetimin mümkün kılınması bakımından oldukça ses getirci olmuştur. Harun Muratoğulları, "Birleşik Krallık Anayasası'nda Yürütmenin Prorogasyon İmtiyazı ve Yüksek Mahkeme'nin 24 Eylül 2019 Tarihli Cherry/ Miller Kararı", *Anayasa Yargısı*, 36/2, 2019, s. 341- 342.

işlevlerini yerine getirmesini engellediğinden bahisle geri çağırılmasına gerek olmadan Avam ve Lordlar Kamaraları'nın başkanlarının Kamaraları derhal toplantıya çağırıp ileriye yönelik sürecin belirlenmesi için gerekli işlemleri yapabileceğini belirtmesi de parlamento egemenliği ilkesini desteklemektedir¹³⁷. Ayrıca *Miller II* kararında açıkça referandum sonucunun hukuki olarak bağlayıcı olmadığını da belirten Yüksek Mahkeme, parlamento egemenliği ilkesini ortaya koyarken bu ilkenin yalnızca kanunların hukuk sistemindeki en üstün norm olmalarını değil Parlamento'nun istediği zaman boyunca yasama yetkisini kullanabileceğini de ortaya koymaktadır¹³⁸. Böylece İngiliz anayasal sisteminin temel ilkelerinden olan parlamento egemenliği, 21. yüzyılda daha kapsamlı bir görüntü çizmektedir.

Keyfi iktidarın sınırlandırılması temelli anayasacılık hareketleri siyasi düşünce tarihi kadar geriye götürülebilse de özel olarak İngiliz sisteminde Magna Carta'dan 18. yüzyıla dek olan süreçte anayasal sistemin esas meselesi monarkın gücünü sınırlamaktı¹³⁹. 19. yüzyıl ise katılımı artırıp daha demokratik bir düzene erişmeyi anayasal sistemin odağına yerleştirdi. 20. ve 21. yüzyıllarla birlikte ise İngiliz anayasal sisteminin esas meselesi, sistemin belki de en temel ilkesi olarak adlandırılacak parlamento egemenliği ilkesinin sınırlandırılması olagelmektedir¹⁴⁰. Bu bağlamda da sistemin esnekliğini sağlayan yazısızlık yerine yazılı bir anayasa fikri giderek daha fazla sayıda taraftar toplamaktadır. Bogdanor, özellikle 1997 ve devamındaki pek çok anayasal reformu yazılı bir anayasayı gerektiren yeni bir başlangıç olarak nitelemektedir¹⁴¹. Özellikle Brexit sonrası insan hakları koruması bakımından ortada önemli bir boşluğun doğduğunu ve bu boşluğun yargıçlar tarafından doldurulabileceğini belirtmektedir. Ancak bu durumun kimi

¹³⁷ McConalogue, s. 235; Mark Elliot, "Controversial Constitutional Cases: Miller II", *The Constitutional Law Matters Project*, Centre for Public Law, University of Cambridge, 27 Ocak 2022, <<https://constitutionallawmatters.org/2022/01/controversial-constitutional-cases-miller-ii/>>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023.

¹³⁸ Muratoğulları, s. 342; Mark Elliot, "Constitutional Adjudication and Constitutional Politics in the United Kingdom: The Miller II Case in Legal and Political Context", *European Constitutional Law Review*, 16/4, 2020, s. 630; Mark Elliot, "Controversial Constitutional Cases: Miller II", *The Constitutional Law Matters Project*, Centre for Public Law, University of Cambridge, 27 Ocak 2022, <<https://constitutionallawmatters.org/2022/01/controversial-constitutional-cases-miller-ii/>>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023.

¹³⁹ Ergun Özbudun, *Anayasacılık ve Demokrasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 13.

¹⁴⁰ Parau, 'Core Principles', s. 3.

¹⁴¹ Bogdanor, s. 216.

zaman Parlamento ve yargıçlar arasında da anlaşmazlık yaratabilme tehlikesi mevcuttur. Dolayısıyla Brexit insan haklarının yargısal koruması için de yazılı bir anayasanın savunulduğu anayasal bir hareketi yaratacağı da söylenebilir¹⁴². Bogdanor'a göre golf ya da kriket kulübüne katılan birinin kulübe ilişkin kuralları sorması neticesinde kendisine kuralların belli bir yerde bir arada olmadığı ve hatta bir kısmının da yazılı olmadığı söylenmesi ne kadar tuhaf olacaksa, Britanya'nın hala yazılı bir anayasasının bulunmuyor oluşunu da bu denli tuhaftır¹⁴³. Bu çerçevede Dicey de İngiliz bir anayasacının, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri gibi tüm vatandaşlar ve hatta okuma yazma bilen herkes tarafından erişilebilir yazılı bir anayasaya sahip herhangi bir devletin anayasa hukuku profesörlerini kıskanması için sağlam bir sebebi bulunduğunu dile getirmektedir¹⁴⁴.

VII. YAZILI BİR ANAYASA İHTİMALİ

İngiliz sisteminin tarihsel sürecinde yazılı anayasa fikri önceleri 1970'lerde taraftar toplasa da¹⁴⁵ 1990'larla birlikte yenilenen argümanlarla ve daha yüksek sesle ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda özellikle güçler ayrılığı, yürütmenin yasamayı kontrol gücünün azaltılması, Birleşik Krallık kapsamındaki devlet ve bölgeler arası ilişkilerin daha belirli hale gelmesi ya da muhtemel bir federal plan yapılması gibi temel ve en yüksek değerdeki anayasal ilkelerin yazılı bir metinde toplanması gereği, bu ilkelere özel bir statü ve otorite atfedilmesi bakımından savunulmaktadır¹⁴⁶. Özellikle bazı konvansiyonlardaki belirsiz ve muğlak ifadelerin netleştirilmesi imkânı da bu bağlamda dile getirilmektedir¹⁴⁷. Öte yandan yazılı bir anayasanın değiştirilmesinin çok daha güç oluşunun siyasi anayasa¹⁴⁸ anlayışına sahip

¹⁴² Vernon Bogdanor, "Brexit and Our Unprotected Constitution", *The Constitution Society Report*, The Constitution Society, 2018, s. 37- 40.

¹⁴³ Bogdanor, s. 216.

¹⁴⁴ Dicey, s. cxxvii.

¹⁴⁵ Parau, "The Politics of a Written Constitution for Britain", Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2022.

¹⁴⁶ Turpin and Tomkins, s. 30.

¹⁴⁷ Turpin and Tomkins, s. 30.

¹⁴⁸ "Siyasi Anayasa" ifadesi, Turpin ve Tomkins tarafından anlaşmazlıkların ve değişimlerin politik süreçler neticesinde gerçekleştiği bir anayasal sistemi karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Aynı yazarlara göre İngiltere'nin 1970'lerden beri geçirdiği anayasal değişimler "Siyasi Anayasa" kavramından "Hukuk Temelli Anayasa" veya "İçtihat Temelli Anayasa"ya yönelimi karşılamaktadır. Turpin and Tomkins, s. 31. Murkens de Birleşik Krallık'ın siyasi anayasa modelini kabulünü parlamento egemenliği ilkesi bağlamında üstünlüğün kanunlara verilmiş olmasının bir nedeni olarak değerlendirmektedir. Jo Erik

İngiliz anayasal sistemine uygun düşmeyeceği ve bunun sistemde adeta bir fren vazifesi göreceğini de savunan görüşler de mevcuttur¹⁴⁹.

1998 yılında Birleşik Krallık'ı oluşturan İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda parlamentolarına yetki devri olarak adlandırılan¹⁵⁰ *devolution*¹⁵¹ süreci sonunda merkezileşmeden uzaklaşılması sebebiyle doktrinde devletin artık yarı-federal olarak adlandırılabilceği de dile getirilmektedir¹⁵². Bu çerçevede başlangıçta sistemin daha az merkezi olmasına ilişkin gerçekleşen tartışmalar ve devamında AB'den kopuş sürecini başlatan *Brexit* ile yazısız olan anayasal sistemi yazılı hale getirme çabaları daha ciddi şekilde görünür hale gelmektedir. Özellikle 1997 yılından günümüze devletin bünyesinde gerçekleşen bahis konusu anayasal reformların bu bakımdan yazılı bir anayasayı gerektiren bir yeni başlangıç olarak değerlendirilmesi gerektiği de savunulmaktadır¹⁵³. Bu minvalde 2010-2015 yılları arasındaki Parlamento'da yazılı bir anayasanın gerekliliği Avam Kamarası'nda Siyasi ve Anayasal Reform Komitesi tarafından hazırlanan bir araştırmaya konu olmuştur. Anılan araştırma neticesi hazırlanan anayasa taslağında yer alan önsöze göre, bugüne dek gerçekleştirilmemiş bir kamuoyu istişaresi neticesinde büyük çoğunluk yazılı bir anayasadan yana görüş belirtmiştir¹⁵⁴.

Belirtildiği üzere doktrinde, yazılı anayasanın sistem için olumlu bir adım olacağı yönünde görüşler mevcuttur. İlk olarak, tıpkı anayasası ile çok etnikli bir toplum olan Amerika Birleşik Devletleri'nde yaratılan "Amerikanlık" kavramı gibi çok kültürlü ve merkezileşmeden giderek uzaklaşan ve hatta belki

Khushal Murkens, "Democracy as the Legitimizing Condition in the UK Constitution", *LSE Legal Studies Working Papers*, No: 8, 2017, s. 8.

¹⁴⁹ Lord Nolan and Sir Sedley, *The Making & Remaking of the British Constitution*, Blackstone Press, 1997, s. 88; aktaran: Turpin and Tomkins, s. 30.

¹⁵⁰ Önder Sav, "İngiliz Anayasa Reformu", *Ankara Barosu Dergisi*, 67 (4), 2009, s. 138, ss. 135- 145; Serkan Çınarlı, "İskoçya Yerinden Yönetim Deneyimine Genel Bir Bakış", *Ege Akademik Bakış*, 11 (2), 2011, s. 300, ss. 299- 307; Serkan Yolcu, *İngiltere'de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler*, Seçkin Yayınevi, 2011, s. 2.

¹⁵¹ David Torrance, "Introduction to devolution in the UK", *House of Commons Research Briefing*, 14 Nisan 2020, <<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8599/>>, Erişim Tarihi 10 Ağustos 2022.

¹⁵² Bogdanor, s. 215.

¹⁵³ Bogdanor, s. 215.

¹⁵⁴ House of Commons, Political and Constitutional Reform Committee, *The UK Constitution-A summary with options for reform*, Mart 2015, <<https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons-committees/political-and-constitutional-reform/The-UK-Constitution.pdf>>, Erişim Tarihi 9 Eylül 2022, s. 2.

de yarı-federal olarak değerlendirilebilecek Birleşik Krallık'ta "Britanyalılık (*Britishness*)" kavramını güçlendirmeye faydalı olacağı düşünülmektedir. Böylece yazılı bir anayasa 21. yüzyılda "Britanyalı olmak nedir?" sorusunun cevabını da ortaya koyabilecektir¹⁵⁵.

Yazılı bir anayasa, her ne kadar yazısız ve nev-i şahsına münhasır sistemi ortadan kaldıracaksa da İngiliz demokrasisini herkes için erişilebilir ve anlaşılabilir kılarak yöneten ve yönetilenleri birbirine yaklaştırabileceği gerekçesiyle desteklenmektedir. Bu sebeple yazılı anayasa, tabiidir ki demokratik bir hukuk devletinde olması gereken hukuki belirlilik ilkesi ve dolayısıyla hukukun üstünlüğüne de katkı sunacaktır. Böylece İngiliz sisteminde kimi zaman anılan ilkenin tam olarak sağlanamadığı eleştirisi açısından da olumlu bir adım atılmış olacaktır. İlâveten devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargının durumunun netleştirilmesi ile, tıpkı 2005 Anayasal Reform Kanunu'nda parlamento egemenliği ve yargı ilişkisinde olduğu üzere, kuvvetler ayrılığının daha sağlıklı işlemesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Elbette böylesi kökten bir değişiklik, yüzyıllardır gelenekler, çoklu metinler ve içtihatların hâkim olduğu sistemde ilk planda uygulama güçlüğü doğurabilecektir. Fakat Birleşik Krallık'ı oluşturan devletlerin yazılı bir anayasanın olmadığı sistemde anayasanın basit bir kanun ile değiştirilebileceği, bir çok meselede farklı anlayışları (Brexit gibi.), yetki devirleri, Britanyalı olmak ülküsünün oluşturulması gibi meseleler düşünüldüğünde yazılı bir anayasayı desteklemek makul görünmektedir. Açık ki anayasanın toplumsal mutabakat metni olma özelliği sebebiyle bu durum yerleşik bir fikir birliği mevcudiyetinde gerçekleşmelidir¹⁵⁶. Bu sistem değişikliğinde yazılı bir anayasanın hazırlanmasına ise yalnızca hukukçular ve parlamenterler değil, herkes ve özellikle gençler dahil edilmelidir¹⁵⁷.

SONUÇ

Anayasa hukuku doktrininde temel ayrımlardan biri yazılı-yazısız anayasa ayrımıdır. Yazısız anayasanın en bilinen örneği olarak da İngiliz Anayasası ele alınmaktadır. İngiliz anayasal sisteminin özgünlüğünün anahtarlarından biri olarak değerlendirilebilecek bu kavram esasında kapsamı

itibarıyla bir bilinmezliği karşılamaz. Aksine, anlayabilmek için bir miktar yakından bakmayı gerektirir. İçerisinde kısmen yazılı ancak tamamen kodifiye edilmemiş teamüli bir düzeni barındıran yazısız anayasa, bu haliyle yaşayan bir anayasayı karşılamaktadır. Anayasa değişikliklerinin dahi özünde yumuşak biçimde bir kanun ile yapılabildiği yaşayan bu sistemde özellikle parlamento egemenliği göze çarpmakta ve belki de düzenin zamanın ruhuna yenilmesini de engellemektedir.

18. yüzyıl anayasacılık hareketlerinin ortaya çıktığı ve temel saikin monarkın gücünü sınırlamak olduğu bir dönemdi. 19. yüzyıl ise katılımı artırıp daha demokratik ve temsili bir sistem kurmayı hedefledi. 20. ve 21. yüzyıllarla birlikte ise İngiliz anayasal sisteminin spesifik meselesi, sistemin belki de en temel ilkesi olarak adlandırılabilir parlamento egemenliği ilkesinin sınırlandırılması olmaktadır. Bu durum 20. yüzyılda özellikle AB çatısı altında hukuk sisteminin bölgesel bir düzene uyumlaştırması biçiminde kendini gösterirken 21. yüzyılda bölgesel bu sistemden ayrılıp Birleşik Krallık'ın kendi içerisindeki ülkelere yetki devrini kapsamaktadır. Bu çerçevede özellikle içinde bulunduğumuz yüzyıl ile hem merkezi bir anlayıştan uzaklaşan hem de önce AB'ye dahil olup sonra ayrılan İngiltere'nin anayasal sistemdeki dönüşümü, her zaman olduğu gibi, kendine özgü bir gelişim göstermektedir. Ancak bu defa çok yakın bir gelecekte temel bir anayasa hukuku sorusu sistemin kaderini belirleyecektir; Yeni ve yazılı bir anayasa mı yapılmalıdır? Bu sorunun yanıtı birden fazla olsa da sistemin hukuki belirlilik yönünde güçlenmesi, erişilebilir ve anlaşılabilir olması, özellikle giderek merkezilik vasfından uzaklaşan ve AB ile ayrılık sürecini yaşamış İngiltere'nin demokratik düzlemini pozitif yönde etkileyecektir.

¹⁵⁵ Bogdanor, s. 216.

¹⁵⁶ Bogdanor, s. 216.

¹⁵⁷ R. Blackburn, 'Britain's Unwritten Constitution', *Magna Carta Today*, British Library, 13 March 2015, <<https://www.bl.uk/magna-carta/articles/britains-unwritten-constitution#>>, Erişim Tarihi 5 Ağustos 2022.

KAYNAKÇA

- George Burton Adams, “The Origin of the English Constitution, II”, *The American Historical Review*, 13(4), 1908, s. 713- 730.
- Alder J, *General Principles of Constitutional and Administrative Law*, Palgrave Macmillan, 2002.
- Allard- Tremblay Y, “Proceduralism, Judicial Review and the Refusal to Royal Assent”, *Oxford Journal of Legal Studies*, 33(2), 2013, s. 379- 400.
- Anayurt Ö, *Anayasa Hukuku Genel Kısım- Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar*, 4. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Barnett H, *Constitutional and Administrative Law*, 5th edn., Cavendish Publishing, 2004.
- Batum S, Yılmaz D, Köybaşı S, *Anayasa Hukuku- Temel Kavramlar ve Genel Esaslar*, On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Beyazıt Ö, “Interpretation and Lawmaking by the Courts in English Common Law System”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (6), 2015, s. 79- 95.
- Bhutia T K, “Provisions of Oxford”, *Britannica*, <<https://www.britannica.com/event/Provisions-of-Oxford>>, Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023.
- Blackburn R, “Britain’s Unwritten Constitution”, *Magna Carta Today*, British Library, 13 March 2015, <<https://www.bl.uk/magna-carta/articles/britains-unwritten-constitution#>>, Erişim Tarihi 5 Ağustos 2022.
- Blackstone W, *Commentaries on the Laws of England*, A Strahan, 1809.
- Blaustein A, Flanz, G., (eds.), *Constitutions of the Countries of the World*, Oceana Publications, 1992.
- Bogdanor V, *The New British Constitution*, Hart Publishing, 2009.
- Bogdanor V, “The EU Referendum shows how the sovereignty of Britain’s people can now trump its Parliament”, *The Telegraph*, 26 Haziran 2016, <<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/26/the-eu-referendum-shows-how-the-sovereignty-of-britains-people-c/>>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023.
- Bogdanor V, “Brexit and Our Unprotected Constitution”, *The Constitution Society Report*, The Constitution Society, 2018.

- Bradley A W / Ewing K D, *Constitutional and Administrative Law*, 14. Bası, Essex, Pearson Longman, 2007.
- Caird J S, “Legislating for Brexit: the Great Repeal Bill”, *House of Commons Briefing Paper*, No: 7793, 2 Mayıs 2017, <<https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7793/CBP-7793.pdf>>, Erişim Tarihi 9 Eylül 2022.
- Çınarlı S, “İskoçya Yerinden Yönetim Deneyimine Genel Bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, 11 (2), 2011, s. 299- 307.
- Delaney EF, “Judiciary Rising: Constitutional Change in the United Kingdom”, *Northwestern University Law Review*, 108/ 2, 2014, s. 543- 606.
- Derdiman R C, *Anayasa Hukuku*, 2. Bası, Alfa Akademi, 2011.
- De Smith S A, R Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, Penguin Books, 1989.
- Dicey A V, *An Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Macmillan, 1915.
- Dinçkol B, “İngiltere’de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi”, *MÜHF-HAD*, 27(2), 2021, s. 877- 897.
- Douglas-Scott S, “Brexit, Article 50 and the Contested British Constitution”, *The Modern Law Review*, 79, 2016, s. 1019- 1089.
- Döner A, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, Doğu Ciltevi Yayınevi, 2022.
- Edelman M, “The New Israeli Constitution”, *Middle Eastern Studies*, 36(2), 2000, s. 1- 27.
- Elliot M, “Constitutional Adjudication and Constitutional Politics in the United Kingdom: The Miller II Case in Legal and Political Context”, *European Constitutional Law Review*, 16/4, 2020, s. 625- 646.
- Elliot M, “Controversial Constitutional Cases: Miller II”, *The Constitutional Law Matters Project*, Centre for Public Law, University of Cambridge, 27 Ocak 2022, <<https://constitutionallawmatters.org/2022/01/controversial-constitutional-cases-miller-ii/>>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023.
- Erdos D, “Charter 88 and the Constitutional Reform Movement: a

- Retrospective”, *Parliamentary Affairs*, 62 (4), 2009, s. 537- 551.
- Eren A, *Anayasa Hukuku Dersleri- Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Eroğul C, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, AÜSBF Yayınları, 1974.
- Fallenfeldt J, “Good Friday Agreement”, *Britannica*, <<https://www.britannica.com/topic/Good-Friday-Agreement>>, Erişim Tarihi 18 Ocak 2023.
- Gözler K, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. I, 2. Bası, Ekin Yayınevi, 2020.
- Gözler K, *Kurucu İktidar*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2016.
- Gözübüyük Ş, *Anayasa Hukuku*, 16. Bası, Turhan Kitabevi, 2008.
- Gülgeç Y B, *Normlar Hiyerarşisi*, On İki Levha Yayınları, 2018.
- Hazell R / Renwick A, “Brexit: Its Consequences for Devolution and the Union”, *UCL Constitution Unit Briefing Paper*, The Constitution Unit, 19 Mayıs 2016.
- Hazeltine H D, “The Influence of Magna Carta on American Constitutional Development”, *Online Library of Liberty Essays*, <<https://oll.libertyfund.org/page/magna-carta-and-the-us-constitution>>, Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2022.
- House of Commons, Political and Constitutional Reform Committee, *The UK Constitution- A summary with options for reform*, Mart 2015, <<https://www.parliament.uk/globalassets/documents/commons-committees/political-and-constitutional-reform/The-UK-Constitution.pdf>>, Erişim Tarihi 9 Eylül 2022.
- Institute for Public Policy Research, “The Constitution of the United Kingdom”, *IPPR Report*, 1991.
- İba Ş, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, 2. Bası, Turhan Kitabevi, 2008.
- Kaboğlu İ Ö, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 16. Bası, Legal Yayıncılık, 2021.
- Kama S, “Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak Westminster Modeli Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme”, *MÜHF-HAD*, 22(2), 2016, s. 161- 201.
- Kanadoğlu O K, Duygun A M, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Keskin E, “İngiliz Anayasa Hukukunda Parlamentonun Üstünlüğü İlkesi, Sınırları ve Brexit”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1), 2021, s. 47- 99.
- Kubalı H N, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*, Ersat Matbaacılık Koll. Şti., 1965.
- Lester A, “Fundamental Rights in the United Kingdom: The Law and the British Constitution”, *University of Pennsylvania Law Review*, 125(1) 1976, s. 337- 363.
- Leyland P, *The Constitution of the United Kingdom*, Hart Publishing, 2007.
- Lijphart A, *Patterns of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2. Bası, Yale University Press, 2012.
- Limbach J, “The Concept of the Supremacy of the Constitution”, *Modern Law Review*, 64(1), 2001, s. 1- 10.
- Loughlin M, *The British Constitution: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2013.
- Ludwikowski R R, “Two Firsts: A Comparative Study of the American and the Polish Constitutions”, *Michigan Journal of International Law*, 8(1) 1987, s. 117- 156.
- McConalogue J, *The British Constitution Resettled- Parliamentary Sovereignty Before and After Brexit*, Palgrave Macmillan, 2020.
- McSweeney T J, “Magna Carta and the Right to Trial by Jury”, *Magna Carta- Muse& Mentor*, Thomson Reuters, Library of Congress, 2014, s. 139- 157.
- Muratoğulları H, “Birleşik Krallık Anayasası’nda Yürütmenin Prorogasyon İmtiyazı ve Yüksek Mahkeme’nin 24 Eylül 2019 Tarihli Cherry/ Miller Kararı”, *Anayasa Yargısı*, 36/2, 2019, s. 291- 348.
- Murkens J E K, “Democracy as the Legitimizing Condition in the UK Constitution”, *LSE Legal Studies Working Papers*, No: 8, 2017, s. 42- 58.

- Nolan L, Sedley S, *The Making & Remaking of the British Constitution*, Blackstone Press, 1997.
- Oder B E, *Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004.
- Özbudun E, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25, 1968, s. 59- 79.
- Özbudun E, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Öztürk N K, *Anayasa Hukuku*, 3. Bası, Seçkin Yayınevi, 2021.
- Pazarcı H, *Uluslararası Hukuk*, Yetkin, 2010.
- Parau C E, “Core Principles of the Traditional British Constitutions”, <https://www.politics.ox.ac.uk/materials/Core_Principles_of_the_British_Constitutions.pdf>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022.
- Parau C E, “The Politics of a Written Constitution for Britain”, *Politics in Spire*, 12 Şubat 2015, <<http://politicsinspires.org/politics-written-constitution-britain/>>, Erişim Tarihi 15 Ağustos 2022.
- Patterson J, *The Bill of Rights Politics Religion and the Quest for Justice*, Universe Inc., 2004.
- Peers S, “Jurisdiction upon and after the UK’s Withdrawal: The Perspective from the UK Constitutional Order”, *European Parliament Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs Briefing*, <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/596831/IPOL_BRI\(2018\)596831_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/596831/IPOL_BRI(2018)596831_EN.pdf)>, Erişim Tarihi 14 Ocak 2023.
- Pound R, “Common Law and Legislation”, *Harvard Law Review*, 21(6) 1908, s. 383- 407.
- Queiroz Barboza E M, Kozicki K, “Common Law and Civil Law: Convergences Beyond a Written Constitution”, *Revista Mexicana de Derecho Constitucional*, 40(1) 2019, s. 39- 73.
- Richardson H. G., G. O. Sayles, “The Provisions of Oxford: A Forgotten Document and Some Comments”, *Bulletin of the John Rylands Library*, 17(2), 1933, s. 291- 321;

- Ridley F F, “Defining Constitutional Law in Britain”, *Anglo- Amerikan Law Review*, 20(2) 1991, s. 101- 115.
- Robertson G, “Magna Carta and Jury Trial”, *Magna Carta Today*, British Library, <<https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-and-jury-trial>>, Erişim Tarihi 16 Ocak 2023.
- Ryan M / S Foster, *Unlocking Constitutional and Administrative Law*, Routledge, 2014.
- Sav Ö, “İngiliz Anayasa Reformu”, *Ankara Barosu Dergisi*, 67(4), 2009, s. 135- 145.
- Scarman L, Scarman B, *Why Britain Needs a Written Constitution*, Charter 88, 1992.
- Sharpe J, Parliamentary Conventions, *The Constitution Society Report*, 2020.
- Slapper G, Kelly, D., *English Law*, Routledge- Cavendish, 2009.
- Taylor J, “Comparing the US and the UK Constitutions”, *Politics Review*, 27(1) 2017, s. 1-4.
- Teziç E, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, 25. Bası, Beta, 2021,
- Torrance D, “Introduction to devolution in the UK”, *House of Commons Research Briefing*, 14 April 2020, <<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8599/>>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022.
- Torrance D, “How is a Prime Minister Appointed?”, *Insight*, House of Commons Library, 20 Ekim 2022, <<https://commonslibrary.parliament.uk/how-is-a-prime-minister-appointed/>>, Erişim Tarihi 12 Ocak 2023.
- Treharne R F, “The Significance of the Baronial Reform Movement, 1258-1267”, *Transactions of the Royal Historical Society*, 25, 1943, s. 35- 72.
- Tunç H, *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, 2. Bası, Gazi Kitabevi, 2019.
- Turpin C, Tomkins A, *British Government and the Constitution*, Cambridge University Press, 2007.
- Twomey A, “Constitutional monarchy and royal assent for government bills”, *Sydney Law School Opinion*, 31 Ocak 2019, <<https://www.sydney.edu.au/news-opinion/news/2019/01/31/constitutional-monarchy-and-royal-assent-for-government-bills.html>>, Erişim Tarihi 11 Ağustos

- 2022.
- Wallington P, Lee R G, *Blacstone's Statutes of Public Law and Human Rights*, Oxford, 2006.
- Ward I, *The English Constitution: Myths and Realities*, Hart Publishing, 2004.
- Wilson L, "The Robustness of the Convention in a time of Modernisation and Change", *Public Law*, 2004, s. 407- 420.
- Woodhouse D, "United Kingdom The Constitutional Reform Act 2005-Defending Judicial Independence the English Way", *International Journal of Constitutional Law*, 5/1, 2007, s. 153- 165.
- Yolcu S, *İngiltere'de Kuvvetler Ayrılığı ve Yargı Bağımsızlığı Alanındaki Gelişmeler*, Seçkin Yayınevi, 2011.
- Yücel B, *Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009.
- 'Scotland seeks independence again after U.K. -Brexit- vote', <<https://www.nbcnews.com/storyline/brexit-referendum/scotland-could-look-for-independence-again-after-u-k-brexit-vote-n598166>>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022.
- 'Scottish independence: Will there be a second referendum?', <<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-50813510>>, Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022.
- 'Scottish referendum: Scotland votes -No- to independence', <<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-29270441>>, Erişim Tarihi 9 Ağustos 2022.
- 'The Monarch and Parliament', <<http://www.parliament.uk/education/about-royal-parliament/mps-lords-monarch/the-monarch-and-parliament/>>, Erişim Tarihi 5 Ağustos 2022.
- Dangerous Dogs Act 1991, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/65/contents>>, Erişim Tarihi 8 Ağustos 2022.
- European Union (Withdrawal) Act 2018, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/16/contents/enacted>>, Erişim Tarihi 12 Ağustos 2022.
- European Union Referandum Act, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/36/introduction/enacted>>, Erişim Tarihi 19 Ocak 2023.
- Fixed-term Parliaments Act 2011, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/14/contents>>, Erişim Tarihi 8 Ağustos 2022.
- Human Rights Act 1998, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>>, Erişim Tarihi 8 Ağustos 2022.
- Northern Ireland Peace Agreement, United Nations Peace Maker, Peace Agreements Database, <<https://peacemaker.un.org/uk-ireland-good-friday98>>, Erişim Tarihi 18 Ocak 2023.
- R (Miller) v Secretary of State for Exiting the European Union*, 24 Ocak 2017, <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0196-judgment.pdf>>, Erişim Tarihi 12 Ağustos 2022.
- R (Miller) v The Prime Minister Cherry and others v Advocate General for Scotland*, 24 Eylül 2019, <<https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0192-judgment.pdf>>, Erişim Tarihi 11 Ocak 2023.
- The Belfast Agreement: An Agreement Reached at the Multi-Party Talks on Northern Ireland, Nisan 1998, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1034123/The_Belfast_Agreement_An_Agreement_Reached_at_the_Multi-Party_Talks_on_Northern_Ireland.pdf>, Erişim Tarihi 17 Ocak 2023

